

Üngürüs sözünden müteneffir olmağla: Uzun Savaşlar Döneminde (1593-1606) Doğu Eyaletlerinden Habsburg Seferlerine Askerî Desteğin İmkân ve Sınırları

They are disgusted by the word Hungary: The Possibilities and Limits of Military Support to the Habsburg Campaigns from the Eastern Provinces during the Long Wars (1593-1606)

<https://doi.org/10.52792/tws.1335241>

Emirhan ÖZÇELİK

Araştırma Makalesi

¹ Doktora Adayı – İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü.

ORCID: 0000-0003-1858-5337

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Emirhan ÖZÇELİK

Bu makalede geçen görüşler yazarın kendisine aittir, hiçbir kişi ve kurumu bağlamaz.

E-posta/E-mail:

emirhanozcelik25@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

31 Temmuz 2023

Revizyon talebi/Revision

Requested:

7 Eylül 2023

Son revizyon /Last revision:

8 Eylül 2023

Kabul tarihi/Accepted:

10 Ekim 2023

Atıf/Citation:

Özçelik, Emirhan. “Üngürüs sözünden müteneffir olmağla: Uzun Savaşlar Döneminde (1593-1606) Doğu Eyaletlerinden Habsburg Seferlerine Askerî Desteğin İmkân ve Sınırları”. *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 4, no. 2 (2023): 154-188.

Özet

1593-1606 yılları arasında meydana gelen Osmanlı-Habsburg savaşları, Osmanlı Devleti’ni orduların sevk ve idaresi, birliklerin finansmanı ve teçhizat ile mühimmatın tedariki gibi seferlerin başarısı için önemli olan meselelerde sürekli titiz bir hazırlık ve yeni çözümler aramaya mecbur etmişti. Bu çalışmada, ordunun oluşumu açısından kilit öneme sahip olan doğu eyaletlerinden askerî birliklerin Habsburg seferlerine katılımı incelenecektir. İlk olarak 1593-1600 yılları arasında doğu eyaletlerinden sefere katılımında görülen düzen ve düzensizliklere odaklanılacaktır. Doğu eyaletlerinden birliklerin seferlere katılımı üzerine kurulan eyalet muhafızlıklarının özellikle eşkıyalık hareketlerine karşı etkinliklerine ikinci bölümde temas edilecektir. 1600 yılında büyük çaplı Celâli isyanlarının eyalet muhafızlıklarını zayıflatmasından sonra doğu eyaleti birliklerinin Habsburg ve Celâlilere karşı düzenlenen seferlere taksim edilmesi bir mesele olarak ortaya çıkmıştı. Son bölümde devletin 1600-1606 yılları arasında doğu eyaleti birliklerini iki cephede birden görevlendirme isteği neticesinde ortaya çıkan sıkıntılar ve bunların seferlerin idaresine etkisi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Habsburg Seferleri, Doğu Eyaletleri, Eyalet Muhafızlıkları, Askerî Birliklerin Taksimi

Abstract

During the Ottoman-Habsburg Wars between 1593-1606, the Ottoman Empire had to seek constant a rigorous preparation and new solutions on issues that were important to the success of the campaigns, such as the administration of the armies, financing of the troops, and supplying of equipment and ammunition. In this study, the participation of military units from the eastern provinces, which are key to the formation of the army, in the Habsburg campaigns is the main issue. First, the focus will be on the order and irregularities seen in joining the army of the military units of the eastern provinces between 1593-1600. In the second part, the activities of the provincial guards, which were established upon the participation of the troops from the eastern provinces in Habsburg campaigns, against the banditry activities is detailed. After the large-scale Celali revolts weakened the provincial guards in 1600, the division of the eastern provinces’ troops into the campaigns against the Habsburgs and Jalalis has emerged as an issue. In the last part, the problems that arose as a result of the state’s request to assign the eastern provinces’ military units on both fronts between 1600-1606 and their effects on the administration of the campaigns is evaluated.

Key Words: Habsburg Wars, Eastern Provinces, The Provincial Guards, The Division of the Military Units

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, XVI. Yüzyılın son çeyreğinde doğuda ve batıda uzun yıllar devam eden savaşlara girmişti. Safevilere karşı 1578-1590 yılları arasında süren savaşlardan sonra 1593'te Habsburg İmparatorluğu ile yine uzun ve yorucu bir savaşa başlamıştı. 1606 yılına kadar devam eden bu savaşlar sırasında Anadolu'da başlayan Celâlî İsyanları ve 1603'ten itibaren Safevilerin saldırıları sebebiyle Osmanlı orduları üç cephede birden savaşmaya mecbur kalmıştı. Bu süreçte Osmanlı ordusunun askerî düzeni, sefer organizasyonu ve finansmanı değişen şartlar ve yeni ihtiyaçlarla başa çıkabilmek için sürekli çözüm arayışı içinde olmuştu.¹ Bu makalede, günümüzde Anadolu ve Suriye sınırlarında kalan doğu eyaletlerinden askeri birliklerin Habsburg seferlerine desteğinin nizamı ve sınırları konu edilecektir.

İlk olarak 1593-1600 arasında imparatorluğun doğu eyaletlerinden Habsburg seferlerine katılan birliklerin düzeni ve sürekliliği üzerinde durulacaktır. Beylerbeyi, sancakbeyi, yeniçeri ve dirlik sahibi askerlerin seferlere gitmesiyle doğudaki eyaletlerde oluşan asayiş sorununa devletin bulduğu çözümler ikinci bir başlıkta izah edilecektir. İkinci bölümde Celâlî isyanların başlamasından sonra eşkıyalık faaliyetlerine karşı doğu eyaletlerinin muhafazasında yaşanan sıkıntılara odaklanılacaktır. Son olarak Celâlîlere karşı seferler düzenlenmesine karar verildikten sonra kurulan orduların doğu eyaletlerinden Habsburg seferine asker tedariki ve ordunun taksimatında yol açtığı değişimler incelenecektir. Doğu eyaletleri birliklerinin Habsburg ve Celâlî seferleri kıskacında yaşadığı sıkıntıların orduların oluşumuna ve seferlerin gidişatına olumsuz etkilerine de dikkat çekilecektir.

HABSBURG SEFERLERİNE DOĞU EYALETLERİNDEN KATILIM (1593-1600)

Osmanlıların asker toplama düzeninde genel temayüle göre, savaş kararı alındıktan sonra kış ve bahar aylarında taşradaki idarecilere padişah fermanları gönderilerek eyalet ve sancaklardaki timarlı sipahiler, kapı halkları ve kapıkulu askerleriyle orduya katılmaları emrediliyordu. Eyaletlerin yönetimden sorumlu beylerbeyiler, sancakbeyi ve kadılarla iletişime geçip kaza ve köylerdeki timarlı sipahilerin savaşa hazırlanmaları ve toplanma noktalarına ulaşmalarını sağlıyordu. Aynı sırada eyaletin muhafazasında görev alacak askerlerin sayıları ve görev yerleri belirleniyordu. Beylerbeyleri askerlerin teçhizat bakımından tam olmasına ve ana orduya katılana kadar disiplinlerini bozmamasına dikkat etmekle yükümlüydü. Bütün bu süreç, baharın başlangıcı olarak kabul edilen 21 Mart'ta, yani Nevruz'da ordunun İstanbul'dan harekete geçmesiyle taşra askerlerinin ana orduya katılmasının beklendiği 23 Nisan, yani Rûz-ı Hızır arasında gerçekleşirdi.²

1593 yılında başlayan Habsburg seferleri, savaş organizasyonu ve ordu toparlanması bakımından önceki seferlere kıyasla oldukça düzensiz ve karmaşıktı. Bunda 1593-1606 arasında

¹ 1593-1606 Osmanlı-Habsburg çalışmalarının farklı yönleriyle alakalı yapılmış bazı çalışmalar için bkz. Caroline Finkel, *The Administration of Warfare: the Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606* (Viyana: VWGÖ, 1988); Özkan Bardakçı, "Les hommes face à la guerre: regards croisés sur les guerres austro-ottomanes au XVIIe siècle" (Doktora Tezi, Université de Lorraine, 2021); Tibor Szalontay, "The Art of War during the Ottoman-Habsburg Long War (1593-1606) According to Narrative Sources" (Doktora Tezi, University of Toronto, 2004); Emirhan Özçelik, "İmparatorluk Yönetiminde Savaşların Etkisi ve Osmanlı Paşaları (1566-1606)" (Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, 2020), 127-240.

² Mehmet Yaşar Ertaş, "Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç: Ordunun Toparlanması," *Türklük Araştırmaları Dergisi* 19 (2008), 211-233.

birden fazla cephede savaşmanın ordu taksimatını gerektirmesi ve belirli bir sefer planı yerine duruma göre saldırı veya savunma stratejilerine başvurulmasının etkisi vardı. Savaşın henüz ilk yılına bakıldığında, Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Koca Sinan Paşa'nın Habsburg seferi için olagelene aykırı bir şekilde gayet geç bir tarihte harekete geçtiği fark edilmektedir. Temmuz 1593'te İstanbul'dan orduyla ayrılan Sinan Paşa, ancak Eylül 1593'te Belgrad'a ulaşabilmişti. İtirazlara rağmen seferi sonraki seneye ertelemesinin nedeni ise Viyana'yı kuşatma hedefi doğrultusunda başta Yanıkkale olmak üzere Viyana'yı muhafaza eden Habsburglara ait kaleleri fethetme planıydı.³ Her ne kadar stratejisine uygun şekilde Polata ve Besprim kalelerini fethetmiş olsa da Aralık 1593'te Belgrad'a dönüp orduyu kışlaklara dağıtınca Habsburgların karşı saldırılarına mukavemet gösterememişti. Seferin organizasyonunda atılan yanlış ilmeğin diğer bir neticesi ise doğu eyaletlerinden orduya katılımın ilk senede aksaması olmuştu.

1593 yılındaki Habsburg seferine Anadolu, Karaman, Halep, Zülkadriyye (Maraş) ve Rum (Sivas) beylerbeyleri davet edilmesine rağmen sadece Anadolu Valisi Satırcı Mehmed Paşa eyalet askerleriyle Belgrad'da ordugaha ulaşmıştı. Karaman beylerbeyi ancak seferin sonunda eyalet birlikleriyle ordugaha varabilmiş ve Estergon'da kışlamıştı.⁴ Ayrıca merkezden eyalet beylerbeylerine gönderilen emirlere bakıldığında, seferin sonraki sene düzenleneceğinin ve bu vakte kadar askerlerin toplanması gerektiğinin vurgulanmış olması göze çarpar. 17 Zilhicce 1001/14 Eylül 1593'te Anadolu, Karaman, Zülkadriyye ve Rum beylerbeylerine, Habsburglara karşı düzenlenen sefer için askere ihtiyaç olduğu belirtilmiş ve eyaletlerindeki “*ibtidân ve sülâsân üzere züamâ ve timar olanlardan evâmîr-i alîyye olanlar ve havadan berât edenler*” ile baharda serdarın emrinde olmaları emredilmişti. Sefere katılmayanların zeamet ve tımarlarının ellerinden alınacağı, bir daha dirlik sahibi olamayacağı ve bedel-i avarız ödemekle yükümlü reaya olarak kaydedilecekleri belirtilmişti.⁵ 14 Muharrem 1001/10 Ekim 1593'te Anadolu ve Karaman beylerbeylerine gönderilen hükümlerde de Nevruz'dan önce Anadolu'dan harekete geçmeleri ve ordugaha katılmaları emredilmişti.⁶

Genel temayüle aykırı şekilde sonbaharda gönderilen bu hükümler, başkentte alınan karara göre doğudaki eyaletlerden gelen askerî birliklerin Belgrad'a kışlamasının ve sonraki sefere erken bir tarihte başlanmasının planlandığını göstermektedir. Ancak, doğu eyaletlerinden yılın bu tarihinde askerleri Macaristan'a göndermek kolay olmamıştı. 24 Zilkade 1001/22 Ağustos 1593'te Anadolu, Karaman, Rum, Zülkadriyye, Halep ve Şam valilerine gönderilen hükümlere bakılırsa, dergâh-ı âlî müteferrika, çavuş, bölük halkından ve diğer kapı kullarından hiç kimse sefere gelmemişti. Zeametli müteferrikalardan bir nefer ve sefere memur olan bin nefer çavuştan sadece otuz nefer ordugaha ulaşmıştı. Çünkü askerler kış aylarını evlerinde geçirip baharda sefere katılmayı uygun görmüşlerdi. Bu ihmalkarlıktan sorumlu tutulan beylerbeylerine, askerleri hemen silahlandırıp sefere göndermeleri emredilmişti.⁷ Keza Hüdavendigâr sancakbeyine yazılan hükümde de aynı gerekçeyi bahane gösteren Karahisar-ı Sâhib, Hamid, Ankara, Kengiri, Kastamonu,

³ Sándor László Tóth, “A szináni ajánlat: Oszmán vazallus államok létesítésének terve 1593-ban”, *AETAS-Történettudományi folyóirat* 1 (2002), 97-110.

⁴ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi'ye göre Anadolu Valisi Satırcı Mehmed Paşa, Hüdavendigâr, Karesi, Aydın, Hamid, Karahisar-ı Sâhib, Bolu, Ankara, Kengiri, Teke ve Eskişehir sancakbeyleri ve sancaklardaki askerlerle orduya katılmıştı bkz. *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tablî) I*, haz. Ziya Yılmaz, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), 20.

⁵ BOA (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Baş. Osm. Arş), A.DVNSMHH.d. 71/59.

⁶ BOA, A.DVNSMHH.d. 71/26, 81.

⁷ BOA, A.DVNSMHH.d. 71/593.

Sultanönü, Bolu, Aydın, Menteşe, Teke, Alaiye ve Karesi sancaklarından müteferrika, çavuş, bölük halkı ve diğer kapı kullarını sefere sürmesi buyurulmuştu.⁸ Eyaletlerdeki züemâ ve tımarlı sipahilerden daha önce sefere gelmeleri beklenen müteferrika, çavuş ve kapı kulu askerlerinin yılın geç vaktinde gerçekleşen sefer çağrısına, iklim şartları ve sefer vaktindeki aykırılık sebebiyle karşı çıktıkları anlaşılmaktadır.

1594 yılının yazında Yanıkkale'yi kuşatmak için Belgrad'dan harekete geçen Osmanlı ordusuna, Anadolu, Karaman, Rum, Adana, Halep, Zülkadriyye⁹, Erzurum¹⁰ ve Şam eyaletlerinden dirlikli ve ulûfeli askerler katılmıştı.¹¹ Ayrıca Serdar Koca Sinan Paşa ikinci Habsburg seferinde, devletin askerî tarihinde bir ilk olarak padişah olmadan sefere katılan yeniçeri ağası emrindeki yeniçeri birliklerini komuta etmişti.¹² Aynı yılın bahar ayında beylerbeylerine yazılmış birkaç hüküm, doğu eyaletlerinden askerlerin sefer için toplanmasında yine birtakım zorluk ve gecikmenin yaşandığını göstermektedir. Mesela, 29 Cemaziyülahır 1002/22 Mart 1594 tarihli bir hükümde Anadolu Beylerbeyi Satırcı Mehmed Paşa'nın asker toplamada yaşadığı sıkıntılara değinilmiştir. Mehmed Paşa'nın paylaştığı bilgilere göre, eskiden beylerbeylik yapan ve o sırada Anadolu eyaletine bağlı sancaklarda sancakbeyi olarak görevde bulunan bazı paşalar, Anadolu valisinin emri altında sefere gitmeyi reddetmiş ve sancak askerleriyle ayrı ayrı ordugaha katılacaklarını bildirmişti. Bu eski valilerden bir kısmı ise donanma seferine katılacaklarını iddia etmişti. Birkaç eski beylerbeyi de memleketlerinin muhafazasında görevlendirildiklerini ileri sürmüştü. Satırcı Mehmed Paşa, Anadolu eyaletinde toplamda 14 sancak bulunduğunu ve muhafazaya kalacaklar hariç her sancaktan züamâ ve tımarlı sipahilerinin sefere katılmasının önemli olduğunu belirtmişti. Bunun üzerine Sultan III. Murad, sancakları yöneten eski beylerbeylerine ve sancaklardaki askerlere hiçbir bahane göstermeden sefere katılmalarını emretmişti.¹³

Nisan 1594'te Karaman defterdarı, tımar defterdarı ve alaybeylerine gönderilen hükümde ise Karaman beylerbeyine katılmayıp geride kalan züamâ ve tımarlı sipahilerle orduya ulaşmaları buyurulmuştu.¹⁴ Tanrı Dağı Yörüklerinin sefere katılmamak için imam veya müezzin olduklarını iddia etmeleri hükümlere yansıyan diğer bir seferden kaçma yöntemi olarak dikkati çeker. Bölgedeki kadınlara Yörük eşkincilerin bu tür teşebbüslerine izin vermemeleri ve sefere katılmalarına nezaret etmeleri buyurulmuştu.¹⁵ Dirlik sahibi asker yerine 500-600 'tüfenk-endâz' yeniçeri göndermekle yükümlü olan Şam'daki görevlilere ise gecikmeden orduya ulaşmaları için emirler yazılmıştı. 1 Şaban 1002/22 Nisan 1594'te Şam'daki yeniçeri ağasına, Şam yeniçerileriyle bir an evvel Belgrad'da

⁸ BOA, A.DVNSMHHM.d. 71/467, 21 Zilhicce 1001 (18 Eylül 1593).

⁹ Zülkadriyye eyaletinin sancakbeylerine sancaklarındaki askerler yanında 30 tüfekli sekbanı da yanlarında getirmeleri emredilmişti bkz. A.DVNSMHHM.d. 72/225.

¹⁰ Erzurum eyaletinin tımar ve züemaları hariç Van, Revan, Kars, Çıldır ve Batum eyaletlerindeki tımarlı müteferrikalar ile Erzurum'daki müteferrikalar Habsburg seferi yerine Hadım Cafer Paşa seraskerliğinde Gürcistan üzerine düzenlenmesi planlanan sefere memur kılınmışlardı bkz. BOA, A. DVNSMHHM. d. 72/163, 22 Recep 1002 (13 Nisan 1594).

¹¹ TSMA. e. 857/60, vr. 1a; *Topçular Kâtibi*, c. I, s. 31-32; Câfer İyânî, *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595)*, haz. Mehmet Kirişçiöğlü (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001), 78.

¹² Koca Sinan Paşa yeniçeri ağası komutasındaki yeniçerileri idare ederken zorlanmış, bu yüzden Sultan III. Murad yeniçerilere hitaben serdara itaat etmelerini buyuran ferman göndermişti bkz. BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/299.

¹³ BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/134.

¹⁴ BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/126, Evasıt-ı Recep 1002 (1-11 Nisan 1594).

¹⁵ BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/238.

ordugaha ulaşması emredilmişti.¹⁶ Diğer taraftan, deniz kıyısında bulunan sancakların askerleri Macaristan'a sefere davet edilmemiş, bunun yerine donanma hizmetinde bulunmaları istenmişti. 26 Cemaziyülevvel 1002/24 Şubat 1594'te Biga, Kocaeli, Karlı-ili, Sığla ve Gelibolu sancakbeylerine gönderilen hükümde, sancaklarındaki züamâ ve tımarlı sipahilerle donanma hizmetinde olmaları emredilmişti.¹⁷

Önceki seneye kıyasla doğu eyaletlerinden askerî birliklerin katılımıyla düzenli bir ordu kurmayı başaran Serdar Koca Sinan Paşa, yaklaşık iki ay süren bir kuşatmanın sonunda Yanıkkale'yi fethetmişti (27 Eylül 1594). Yanıkkale'den sonra Komaron'u de kuşatmış fakat kışın gelmesiyle Aralık 1594'te Belgrad'a dönmüştü. Teke Sancakbeyi Ahmed Bey ve Karahisar-ı Sahib Sancakbeyi Rıdvan Bey, sipahileriyle Tata Kalesi muhafazasına tayin edilmişti. Anadolu valisi İstolni-Belgrad, Hamid sancakbeyi Besprim, Aydın ile Menteşe sancakbeyleri Yanık ve Saruhan sancakbeyi de emrindeki askerlerle Papa Kalesi muhafazasında görevlendirilmişti.¹⁸ Sivas ve Karaman askerleri ise Sinanpaşa-zade Mehmed Paşa'nın emrinde Budin serhaddinin muhafazasına gönderilmişti.¹⁹ Doğu eyaletleri askerlerinin ekseriyetinin serhadde kışlaması Serdar Koca Sinan Paşa'nın sonraki sene Komaron'u fethedip Viyana'yı kuşatma planı doğrultusunda alınmış bir karardı. Fakat 1595 yılının kışında meydana gelen ani gelişmeler hem Habsburg seferlerinin seyrini hem de doğu eyaletleri birliklerinin durumunu değiştirmişti.

Koca Sinan Paşa, kışı geçirmek için Belgrad'da döndükten kısa bir süre sonra 17 Ocak 1595'te Sultan III. Murad vefat etmişti. Serdar, ordunun büyük bir kısmının Rumeli'de kışlakta olduğu bir zamanda, III. Murad'ın vefatı ve III. Mehmed'in tahta geçmesi arasındaki sürede ortaya çıkabilecek karışıklıkları önlemek için ciddi bir çaba göstermişti.²⁰ Ordugahtaki durumu Osmanlı tahtındaki değişiklikten daha çok etkileyen gelişme ise Eflak Voyvodası Mihai'nin Osmanlılara isyan etmesiydi. Eylül 1593'te Koca Sinan Paşa tarafından Eflak voyvodası tayin edilen Mihai, selefleri gibi mükellef olduğu vazifeleri yerine getiremeyince, Osmanlılara başkaldırmayı tercih etmişti. Halihazırda Eflak soylularından bir kısmının Osmanlı vassallığından rahatsız olması ve Osmanlı ordusunu muhtemel Viyana seferinden alıkoymak için Eflak soylularına destek sözü veren Habsburglar da Mihai'nin kararında etkili olmuştu. Bunun sonucunda Yanıkkale'nin fethinden iki ay sonra Kasım 1594'te Mihai Osmanlı topraklarına saldırmaya başlamıştı.²¹

Eflak voyvodasının isyanı üzerine Osmanlı merkezi, kısa süre önce uzun ve yorucu bir kuşatmayı sonlandıran ve askerleri kışlaklara dağıtmaya hazırlanan Sinan Paşa'dan yardım istemek yerine başkentten bölgeye yeni bir ordu göndermeye karar vermişti. 15 Rebiyülevvel 1003/28 Kasım 1594'te Maraş Beylerbeyi²² Mustafa Paşa eyalet askerleri ve Çavuş-başı Mustafa Ağa

¹⁶ BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/184; Şam beylerbeyine 600 tüfek-endâz yeniçeriyi sefere göndermesi için yazılan hükümlere bkz. BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/344, 437, 438.

¹⁷ BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/74.

¹⁸ Christine M. Woodhead, "The Şehnâme-i Hümayûn of Ta'likî-zâde Mehmed Efendi on the Ottoman Campaign into Hungary in 1593-1594: A Critical Edition of the Text, with introduction and annotation" (Doktora Tezi, University of Edinburgh, 1979), II/250-251.

¹⁹ İyânî, age, 112.

²⁰ Woodhead, *agf*, II/253-257.

²¹ Mihai Maxim, "Les relations roumano-ottomanes entre 1574 et 1594," *L'empire ottoman au nord du Danube et l'autonomie des principautés roumaines au XVIe siècle: études et document* (Piscataway: Gorgias Press, Piscataway 2011), 109-128.

²² Maraş, Zülkadriyye eyaletine bağlı bir sancak olsa dahi özellikle aşağıda bahsedileceği üzere Zülkadriyye beylerbeyinin eyaletin muhafazasında bırakılmasının ardından Zülkadriyye'den sefere giden askerleri kaynakların Maraş beylerbeyi

merkezden görevlendirilen askerler ve Sadaret Kethüdası Ferhad Paşa'nın kapı askerleriyle Mihai'nin isyanını bastırmak için Eflak'a doğru yola çıkmıştı. Fakat bu ordu Şubat 1595'te Mihai karşısında bozguna uğramıştı.²³ Bunun üzerine 16 Şubat 1595'te hâlâ Belgrad'da olan Koca Sinan Paşa yerine sadrazamlığa tayin edilen Ferhad Paşa, Eflak üzerine sefer düzenlemekle görevlendirilmişti. Serdar Ferhad Paşa sefere hazırlanırken Eflak'tan sonra Boğdan ve Erdel voyvodaları da Osmanlılara savaş ilan etmişti (Nisan 1595).²⁴

Ferhad Paşa'nın Eflak seferi, Osmanlı ordusunun sefer organizasyonunun başarısız örneklerinden birini teşkil etmektedir. Ordu taksimatında alınan yanlış kararlar ve Ferhad Paşa'nın askerler nezdindeki kötü şöhreti başarısızlıkta belirleyici olmuştu. Eflak seferi öncesinde Anadolu Valisi Lala Mehmed Paşa azledilen Koca Sinan Paşa'nın yerine serdar kaymakamı seçilmiş ve serhadde kışlakta olan bütün beylerbeyleri eyalet birlikleriyle Budin muhafazasıyla görevlendirilmişti. Budin Valisi Sinanpaşa-zâde Mehmed Paşa da bu birliklerin üzerine serasker atanmıştı. Rumeli Beylerbeyi Sokullu-zâde Hasan Paşa ise eyalet askerleriyle Niğbolu, Rusçuk ve Vidin bölgesinin muhafazasına tayin edilmişti.²⁵ 12 Ramazan 1003/21 Mayıs 1595'te Anadolu Valisi Lala Mehmed Paşa'ya gönderilen hükümde ise önceki sene Yanıkkale seferine katılan ve hâlâ Rumeli'de olan beylerbeyleri, sancakbeyleri, timarlı sipahiler, müteferrikalar, çavuşlar ve kapıkulu askerlerinin Budin ve İstolni-Belgrad muhafazasında kalacağı açıklanmıştı. Mehmed Paşa, askerlerin bir kısmını kendi yanında tutacak ve bir kısmını da serhad kalelerinin muhafazasında görevlendirecekti. Ferhad Paşa ile iletişim kurması kolay olmayacağından acil meselelerde serdarın direktiflerini beklememesi ve yanındaki komutanlarla müşavere ederek harekete geçmesi istenmişti.²⁶ Böylece ilk esnada Ferhad Paşa'nın Eflak ve Boğdan üzerine gidecek ordusuna Budin, İstolni-Belgrad ve Yanık serhaddinin muhafazasında bulunan eyalet birliklerini görevlendirmemişti.

Rumeli ve Anadolu eyaleti askerlerinin büyük kısmı ve birkaç bin kapıkulu askeri serhadde görevliken Serdar Ferhad Paşa'nın Eflak ve Boğdan seferine hangi birlikler katılmıştı? Topçular Kâtibi'ne göre, yedi bin yeniçeri Ferhad Paşa'nın emrinde Eflak seferine katılacaktı. Kapıkulu süvarilerinden Yanık seferinde bulunmayıp başkentte kalan 'ulûfeciyân-ı yesâr ve gurebâ-i yemîn' bölükleri orduda olacaktı. Eflak seferinde başarısız olan Zülkadriyye eyaleti askerleri ve Şam'dan gelecek 500 yeniçeri orduya katılacaktı. Anadolu ve Rumeli'de mevcut yeniçeriler Eflak seferine sürülecekti. Kul kardeşlerinden 500 nefer yeni tüfekli asker de yazılmıştı. Rumeli Beylerbeyi Sokullu-zâde Hasan Paşa Niğbolu Muhafazası'nda görevlendirilmişti ve vakti gelince Ferhad

olarak bahsettiği idareciler yönetecekti. Benzer bir durum Rum eyaletine bağlı Sivas için de geçerliydi. Zülkadriyye'nin idari yapısı için bkz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, "Dulkadir Eyaleti" maddesi.

²³ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), I/412-413, 415, 423; II/452-453.

²⁴ Kruppa Tamás, "Erdély és a Porta 1594–1597. évi békealkudozásainak történetéhez", *Századok* 137 (2003), 603-651.

²⁵ Topçular Kâtibi ayrıca merkezden Belgrad ve Budin'deki komutan ve beylerbeylerine gönderilen emirleri paylaşmıştı: "Budun'da me'mûr olan eğer yeniçeridir ve eğer sâyir kullarıdır ve bölük balkadır ve mîr-i mîrânlardır ve mîrlivâlardır ve zu'amâ ve erbâb-ı timârlardan Budun'da dernek ediip ve sâyir serhadde olan kal'alara imdâd ü muhafaza için ser'askerler ta'yîn ediip ve küffâr-ı bâksârdan taburları peydâ olursa üzerlerine varıp, serhadde olan kal'alardan kefereyi def' ve mazarratların ref' ve hizmet eylesesiz. Ve inşâ'allâh Eflâk ve Boğdan vilâyetlerinde 'isyân eden Mihâl ve kâfirlerden intikam alındıktan sonra, Eflâk yakasından Nemçe ve Erdel karallarının vilâyetlerine akın etme mukarrerdir." Topçular Kâtibi, I/55-56.

²⁶ Ayrıca Mehmed Paşa'nın timar ve zeamet umuduyla serhadde bulunan askerlerden hak edenlere dirlik vermesine izin verilmiş ve dirlik verdiği kişilerin defterlerini hazırlayıp serdara yollaması emredilmişti bkz. BOA, A.DVN.MHM.d.934, hk. 182.

Paşa'nın ordusuna katılacaktı.²⁷ Ayrıca kışı geçirmek için memleketlerine dönen Diyarbakır, Trablusşam ve Rum beylerbeylerine de Eflak ve Boğdan seferine eyalet askerleriyle katılmaları emredilmişti.²⁸ Tanrı Dağı Yörüklerine de Serdar Ferhad Paşa Tuna yakalarını geçmeden orduya ulaşmaları tembih edilmişti.²⁹

Serdar Ferhad Paşa, yaklaşık bir buçuk ay süren hazırlıklardan sonra 1 Ramazan 1003/26 Mayıs 1595'te Eflak'a doğru harekete geçmişti. Ancak, başkentte yeniçeriler ve kapıkulu sipahilerin ayaklanmaları sebebiyle serdar sefer hazırlıkları sürecinden ciddi sıkıntılar yaşamıştı.³⁰ Sefer öncesi meydana gelen olaylar Ferhad Paşa'nın sefer hazırlıkları kadar itibarını da zedelemişti. Başkentte kapıkulu sipahileriyle yaşanan anlaşmazlığın neticesinde kapıkulu sipahileri, ağalarının komutasında Budin, silahdarlar Estergon ve ulûfeciyân-ı yemin süvarileri de Temeşvar muhafazasına gönderilmişti. Ferhad Paşa'nın ordusuna sadece ulûfeciyân-ı yesâr ve gurebâ-i yemîn süvarileri dahil olmuştu.³¹ İstanbul'dan ayrıldıktan kısa bir süre sonra Ferhad Paşa'nın ordusuna katılımın beklenen çok altında olduğuna dair bilgiler başkente ulaşmıştı. Anadolu'daki kadılara dirlikli ve ulufeli askerleri hızlıca Rumeli'ye sevk etmeleri için emirler gönderilmesine³² rağmen serdarın başkentten ayrılışından 20 gün sonra asker sayımı için Hezergard'a giden memurların raporlarına göre orduda dört beş bin asker mevcuttu ve askerlerin çoğu serdarın emirlerine uymuyordu. Ferhad Paşa merkeze yazdığı telhislerde ordunun vaziyetinden duyduğu memnuniyetsizliğini dile getirerek, seferde bulunması gereken askerlerin onda birinin bile orduya ulaşmadığını bildirmişti. Rusçuk'a yaklaştığını ve düşman kendisini böyle yakalarsa mağlubiyetin kaçınılmaz olduğunu da vurgulamıştı.³³

Serdar Ferhad Paşa ordu kurmakta ve emrindeki askerleri kontrol etmekte sıkıntı yaşarken, Mihai Osmanlı topraklarına saldırılarını sürdürmüştü (Haziran 1595). Düşmanla bir an önce karşılaşması gereken Ferhad Paşa ise kapıkullarını idare edemediğinden yeniçeri ağasının acilen orduya gönderilmesini istemişti. Kapıkulu sipahileri de serdarın emirlerine kulak asmiyordu. Ancak, Selânikî'nin yerinde tespitleriyle seferde “*bi'l-cümle neferât zaibitine hâkim oldu*”, “*hususâ bu def'a asâkir-i mansûre perâkende bulundu*” ve “*her bir beğlerbeği bir canibte kaşlayup mülâkât etmesi müşkâl oldu*”.³⁴ Temmuz 1595'te Rusçuk'a ulaşan Ferhad Paşa'nın emrindeki derme çatma orduyla hiçbir yapamayacağı aşikardı. 10 Temmuz'da Rumeli Beylerbeyi Sokullu-zâde Hasan Paşa'nın orduya katılması bu durumu değiştirmede. Serdar, Budin ve İstolni-Belgrad muhafazasında görevli askerlerden, özellikle serdar kaymakamı Anadolu Valisi Satırcı Mehmed Paşa'dan da destek alamamıştı. Yeniçeri ağası bütün hazırlıklarını tamamlamasına rağmen son anda alınan bir kararla orduya gönderilmedi. Zira Ferhad Paşa Rusçuk'a ulaştığı sırada Koca Sinan Paşa, 29 Şevval 1003/7 Temmuz 1595'te yeniden sadrazam ve serdar tayin edilmişti.

²⁷ *Topçular Kâtibi*, I/57-60.

²⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 934, hk. 48, 105; Halep beylerbeyine ise tımarlı sipahileriyle Budin'de bulunan orduya katılması emredilmişti bkz. BOA, A.DVN.MHM.d. 934, hk. 81, 3 Recep 1003 (14 Mart 1595).

²⁹ BOA, A.DVN.MHM.d., 934, hk. 181.

³⁰ Doğukan Bozkurt, “Serdar Ferhad Paşa'nın Hayatı, Askeri ve Siyasi Faaliyetleri (1566-1595)” (Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, 2022), 127-131.

³¹ *Tarih-i Selânikî*, II/476.

³² BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/1196.

³³ *Hasan Bey-zâde Târîhi*, III/456-457.

³⁴ *Tarih-i Selânikî*, II/480-481.

16 Temmuz'da Serdar Koca Sinan Paşa Davud Paşa'da otağını kurmuş; Şam yeniçerileri ve at üstünde tüfek kullanan süvarilerle bir gösteri dahi yaptırmıştı. Yeniçeri ağasının başbuğluğunda yeniçerilerle beraber Ferhad Paşa yüzünden serhad muhafazasına gönderilen kapıkulu süvarileri de Sinan Paşa yanında sefere katılmaya çağırılmıştı.³⁵ Başkentten gönderilen kapıcı-başları ise doğu eyaletlerini dolaşarak Eflak seferine katılması beklenen beylerbeyleri, sancakbeyleri, züamâ, timarlı sipahi, yeniçeri, topçu ve diğer kapıkulu askerlerinden henüz hazır olmayanları uyarmak ve acilen orduya sürmekle görevlendirilmişti.³⁶ Seferin ortasında serdar değişince Rusçuk'ta kalan orduya Rumeli Beylerbeyi Sokulluzâde Hasan Paşa'nın başbuğluk etmesi kararlaştırılmıştı.³⁷ Sinan Paşa'nın ordusunda Karaman, Zülkadriyye ve halihazırda Rusçuk'ta bulunan Rumeli eyaleti askerleri de olacaktı.³⁸ Belgrad'da olan Anadolu Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya ise Anadolu eyaleti sancakbeyleri, timarlı sipahileri ve diğer askerleriyle Budin muhafazasında bulunması emredilmişti.³⁹

20 Ağustos 1595'te Koca Sinan Paşa, Rusçuk'ta tamamlanan köprüden Eflak tarafına geçmişti. O sırada Habsburgların Estergon'u kuşattığı haberi ordugaha ulaşmıştı. Serdar Sinan Paşa düşmanların iki cephede birden gerçekleştirdikleri saldırılar hakkında başkenti bilgilendirdikten sonra⁴⁰ ilerlemeye devam ederek Mihai'nin kuvvetlerini Bükreş'ten uzaklaştırmıştı. Düşmanın karşı saldırıya geçmesi üzerine Bükreş'e bir kale inşa ettirmişti. Ardından Tirgovişte'ye geçerek burada da bir kale inşa ettirmiş ve muhafazasında Çorum Sancakbeyi Haydarpaşa-oğlu Ali Bey ile Amasya Sancakbeyi Koçi Bey'i görevlendirmişti. Bu sırada Mihai'nin büyük bir orduyla harekete geçtiği haberi gelince Sinan Paşa, Bükreş'e çekilmeye karar vermişti. Orduya katılan Anadolu Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa'yı Eflak beylerbeyi tayin eden serdar, Sokullu-zâde Hasan Paşa'yı da birlikleriyle düşmanı takip etmekle görevlendirmişti. Bükreş ve Tirgovişte yapılan yeni kaleler sayesinde Mihai'nin saldırılarını önlemeyince serdar acilen Bükreş'teki askerleri ve topları kaleden tahliye ederek Yergögü'ne doğru yola çıkmıştı. Mihai, hızlı hareket ederek Yergögü Köprüsü'nden geri çekilmeye çalışan Osmanlı ordusunu yakalamış ve bozguna uğratmıştı (Ekim 1595). Akıncı Ocağı bu mağlubiyetten sonra büyük zayıflık verirken, savaşta Temeşvar ve Zülkadriyye (Maraş) beylerbeyi de şehit düşmüştü.⁴¹

Eflak'ta alınan mağlubiyetten kısa bir süre sonra Estergon da Habsburgların eline düşmüştü. Ağustos 1595'te Habsburglar kaleyi kuşattığında Budin Valisi Sinanpaşa-zâde Mehmed Paşa, imdat için Estergon'a gitmişti. Halep Beylerbeyi Çerkes Mahmud Paşa'nın cesurane mücadelesine rağmen Osmanlı ordusu düşmana üstünlük kuramamıştı. Buna rağmen Anadolu Valisi Lala Mehmed Paşa ve Kastamonu Sancakbeyi Şemsipaşa-zâde Mahmud Bey düşmanı yararak Estergon'a girmeyi başarmıştı. Kuşatma sürerken merkezden Sinanpaşa-zâde Mehmed Paşa'ya serhadde görevlendirilen Diyarbakır ve Trablusşam eyalet askerleriyle sabık serdar Ferhad Paşa'nın kapısına

³⁵ *Tarih-i Selânikâ*, II/493-494, 496.

³⁶ BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/123, 580, 993, 1138; Asker ihtiyacı olmasına rağmen bazı sancakların seferde bulunması uygun görülüyordu. Mesela, Tarsus sancakbeyinin önceki sene çağırılmadığı halde Yanık seferine gelmesine itiraz edilmemişti fakat şimdi kendisine sancağının muhafazasında kalması emredilmişti bkz. BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/1175.

³⁷ BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/1011.

³⁸ BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/130, 179, 330.

³⁹ BOA, A.DVNSMHHM.d.73/938, 1124, 29 Şevval 1003 (7 Temmuz 1595).

⁴⁰ BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/818.

⁴¹ *Topçular Kâtibi*, I/69-87; *Tarih-i Selânikâ*, II/507-508, 516; Abdurrahman Sağırılı, "Mehmed b. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih Ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinler, Tahlilleri)" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000), 491-492.

bağlı 1000 askeri alarak Estergon'un yardımına gitmesi emredilmişti.⁴² Ancak, kale içinde sıkışan Lala Mehmed Paşa destek gelmeyince Estergon'u Habsburglara teslim etmişti (Ekim 1595).⁴³

Netice itibarıyla seferin üçüncü senesinde Osmanlı orduları, Eflak ve Macaristan cephelerinde yenilgiler alırken başarısızlıkta ordu birliklerinin taksiminde ve idaresindeki düzensizlikler başrol oynamıştı. 1593-1595 arasındaki devrede Anadolu, Karaman, Rum, Adana, Zülkadriyye, Erzurum, Diyarbakır, Halep, Rakka⁴⁴ ve Batum⁴⁵ eyaletlerinden birlikler sefere katılmış ve bazı beylerbeyleri birlikleriyle serhadde kışlayarak iki sene boyunca memleketlerine dönmemişti. Doğu eyaletlerinden gelen valiler ve sancakbeyleri emrindeki birliklerle birçok cephede görev almasına rağmen Osmanlı orduları iki cephede birden savaşmaya aciz bir görüntü sergilemişti. Bu süreçte doğu eyaletleri birliklerinin cephelerde görevlendirilmesi ani kararlarla sık sık değişmişti.

Ordu idaresinde yaşanan karmaşa ve askerlerin serdarlara itaatsizliği Sultan III. Mehmed'in sefere çıkmasını gerektirmişti.⁴⁶ Sultan, Kasım 1595'te Habsburg seferine çıkacağını ilan ettikten sonra Sadrazam Koca Sinan Paşa ordunun hazırlıklarıyla ilgilenmeye başlamıştı. Sultan, sadrazamından sefere bütün beylerbeyleri ve askerlerin teçhizat ve mühimmat açısından eksiksiz katılması için çaba göstermesini emretmişti.⁴⁷ III. Mehmed'in Eğri Kalesi Fethi ve Haçova Meydan Muharebesi zaferiyle tamamlanan seferine Anadolu, Karaman, Halep, Adana, Erzurum, Diyarbakır, Zülkadriyye, Rakka ve Rum eyaleti askerleriyle Şam yeniçerileri katılmıştı.⁴⁸ Tebriz ve Şirvan eyaletlerinin Osmanlı hakimiyetinde kalmasını sağlamış meşhur komutan Tebriz Beylerbeyi Hadım Cafer Paşa da sefere çağırılmıştı.⁴⁹

Sultan III. Mehmed'in Eğri Kalesi'nin fethi ve Haçova Meydan Muharebesi zaferiyle sonuçlanan seferinden sonra doğu eyaletlerinden birliklerin Habsburg seferlerine katılımı belirli bir düzene kavuşmuştu. 1597 ve 1598 senelerinde Satırcı Mehmed Paşa; 1599 ve 1600 yıllarında Damad İbrahim Paşa'nın serdarlığında düzenlenen seferlerde de doğu eyaletlerinin beylerbeyleri eyalet askerleriyle orduya katılmayı sürdürmüştü. 1593-1595 yılları arasında gerek seferin geç tarihlerde başlaması gerekse birden fazla cepheye ordu sevki nedeniyle ortaya çıkan ordu taksimatı ve idaresi sorunu artık bir serdarın komutasında belirlenen hedefe yönelik gerçekleştirilen seferler sayesinde nispeten sorun olmaktan çıkmıştı. Ancak, 1597-1600 yılları arasında düzenlenen dört seferin hepsinde zaferler kazanılmamış; özellikle Satırcı Mehmed Paşa'nın makul bir strateji ve zamanı verimli kullanmaktan yoksun seferlerinden hiçbir netice alınamamıştı.⁵⁰ Bu dönem Habsburg

⁴² BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/1146.

⁴³ İbrahim Peçevî, *Târih-i Peçevî* (İstanbul, 1924), II/175-188; *Topçular Kâtibi*, I/87-92; *Tarih-i Selânikî*, II/510-512, 517-518.

⁴⁴ BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/78.

⁴⁵ BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/1142.

⁴⁶ Özçelik, *agt.*, 187-192; Yasemin Beyazıt, "Yeniçeri ve Ulema Hem-Dest i Vifak Oldukda Padişah Seferi Olur: Osmanlı Toplumunda Siyasi Muhalefet ve Sefer İlişkisi," *Osmanlı Payitahtında Siyasi Muhalefet ve Protesto Kültürü*, ed. Yasemin Avcı, Umut Karabulut, Sezen Karabulut (İstanbul: Libra Yayıncılık, 2020), 91-144.

⁴⁷ BOA, A.DVN.MHHM.d. 934, hk. 13.

⁴⁸ *Sultan III. Mehmed'in Eğri Seferi Ruznâmesi*, haz. Günhan Börekçi (İstanbul: Okur Kitaplığı, 2017).

⁴⁹ Hadım Cafer Paşa'nın hayatı için bkz. Emirhan Özçelik, "Acem Serhaddinde Cafer Paşalar: Şirvan ve Tebriz Eyaletlerinin Muhafazası (1583-1591)," *F5M İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi* 18 (2021), 164-188.

⁵⁰ Satırcı Mehmed Paşa'nın Varad Seferi ile alakalı bir değerlendirme için bkz. Feridun Emecen, "Onbeş Yıl Seferleri Tarihinden Bir Safha: Osmanlı Kaynaklarına Göre 1598 Varad Seferi," *Tarih Enstitüsü Dergisi* 15 (1997), 268-271.

orduları Yanıkkale'yi geri alırken, Budin'i de iki defa kuşatmıştı. Damad İbrahim Paşa, başarısız geçen ilk seferinden sonra 1600'de Kaniye'yi fethederek bu kötü gidişata son vermeyi başarmıştı.

Tablo 1 1597-1600 yılları arasında Habsburg seferlerine katılan ve serhadde kışlayan doğu eyaleti birlikleri

Sefer Yılı/Serdar-ı Ekrem	Sefer Katılan Doğu Eyaletleri Birlikleri	Sefer Sonu Macaristan'da Kışlayan Eyalet Birlikleri
1597-Satırcı Mehmed Paşa	Anadolu Karaman Rum (Sivas) Zülkadriyye (Maraş) Rakka Adana Diyarbakır Halep	Karaman (Budin Muhafazası) Anadolu Zülkadriyye (Maraş) (Vidin Muhafazası)
1598-Satırcı Mehmed Paşa	Anadolu Karaman Rum (Sivas) Zülkadriyye (Maraş) Adana Diyarbakır Erzurum Halep	Karaman (Budin Muhafazası) Anadolu (Budin Muhafazası) Zülkadriyye (Maraş) (Budin Muhafazası) Adana (Vidin Muhafazası)
1599-Damad İbrahim Paşa	Anadolu Karaman Rum (Sivas) Zülkadriyye (Maraş) Adana Rakka Diyarbakır Erzurum Halep Şam	Anadolu Diyarbakır Rum (Sivas)
1600-Damad İbrahim Paşa	Anadolu Karaman Rum (Sivas) Zülkadriyye (Maraş) Rakka Diyarbakır Erzurum Halep Şam	

Habsburg seferlerine eyaletlerden katılımın istikrar kazanmasından sonra seferlerde bulunan eyalet, sancak ve askerlerin mahiyetini ortaya koyan birkaç raporun hazırlandığı fark edilmektedir. 1600 yılında hazırlanan ve Rumeli eyaletinden sefere katılmakla yükümlü askerlerin sayılarını veren bir rapora göre, Rumeli eyaletinde 27 sancak vardı; 23 sancaktan askerler her sene

sefere giderken sadece 4 sancağın askeri geride kalıyordu. 23 sancaktan 542 zeamet sahibi, 6.000 akçeden fazla geliri olan 2.160 tezkireli tımarlı sipahi ve 6.000 akçeden az gelire sahip 7.719 tezkireli tımarlı sipahi, toplamda 10.421 asker seferde bulunmalıydı. 4 sancaktan 46 züamâ, 6.000 akçede fazla geliri olan 161 tezkireli tımarlı sipahi ve 6.000 akçeden az gelire sahip 488 tezkireli tımarlı sipahi, yani toplamda 695 asker ise seferlere katılmıyordu. Rumeli eyaletinde dirlik sahibi toplam 11.120 nefer mevcuttu.⁵¹

1600 yılında hazırlanan ikinci bir defterde Rumeli, Anadolu, Karaman, Rum, Diyarbakır ve Şam'da mevcut mîrimîran, ümerâ, züamâ, tımarlı sipahiyle birlikte bu eyaletlerdeki kale sayıları ve muhafızlarının miktarları kaydedilmişti. Defterdeki bilgilere göre, Rumeli'de 29 mîrimîran, 387 züamâ, 10.311 sipahi, 22.113 cebeli ve toplamda 32.840 asker; Anadolu'da 15 mîrimîran, 16 müselleme ve piyade, 195 züamâ, 7.311 sipahi, 10.708 cebeli ve toplam 18.345 asker; Karaman'da 8 mîrimîran, 147 züamâ, 3.902 sipahi, 4.106 cebeli ve toplamda 8.160 asker; Rum'da 10 mîrimîran, 75 züamâ, 3.669 sipahi, 5.696 cebeli ve toplamda 9.450 asker; Diyarbakır'da 12 mîrimîran, 17 ümerâ-ı Ekrad, 43 züamâ, 1.057 sipahi, 3.882 cebeli ve toplamda 5.011 asker; Şam'da 13 mîrimîran, 66 züamâ, 2.196 sipahi, 5.375 cebeli ve toplamda 7.650 asker mevcuttu. Bu altı eyaletin mîrimîran, züamâ, sipahi ve cebelilerinin toplamı 81.359'du. Öte yandan, Rumeli'deki 130 kalede 130 dizdar, 150 topçu ve 50.249 müstahfız; Anadolu'daki 38 kalede 38 dizdar ve 1.664 müstahfız; Karaman'daki 7 kalede 7 dizdar ve 463 müstahfız; Rum'daki 24 kalede 22 dizdar ve 530 müstahfız görev almaktaydı.⁵²

HABSBURG SEFERLERİ SIRASINDA DOĞU EYALETLERİNİN MUHAFAZASI (1593-1600)

1600 yılına kadar doğu eyaletleri beylerbeyleri sancakbeyleri ve askerlerle her yıl düzenli şekilde Habsburg seferlerine katılırken, eyaletlerin muhafazası için belirli sayıda asker geride bırakılıyordu. Eyaletlerdeki sancak askerlerinin büyük bir kısmının Macaristan'da bulunduğunu sırada eyaletler ve sancakların muhafaza birlikleri nasıl oluşturulmuştu? Osmanlıların sefer hazırlıkları kapsamında doğu eyaleti beylerbeylerine gönderdiği hükümler, eyaletlerin muhafazasına en başından itibaren belirli bir düzen verilmek istendiğini göstermektedir. Kurulan eyalet muhafızlıkları, 1600'dan itibaren Celâli isyanları sebebiyle eyaletlerde askerî ve idarî nizam büyük ölçüde ortadan kalkana kadar işlevini sürdürmüştü.

Temmuz 1593'te Anadolu Beylerbeyi Satırcı Mehmed Paşa'ya yazılan hükümde, sefer zamanlarında Anadolu sancaklarının sipahilerinden 'alçak halli ve pîr' olup sefere çıkmaya imkânı bulunmayanların eyaletin muhafazasıyla görevlendirildiği ve üzerlerine bir serdar atandığı hatırlatılmıştı. Mehmed Paşa'ya kadimden uygulanan bu usul gereğince sefere çıkmaya gücü yetmeyen ve 3.000 akçeden az gelire sahip tımarlı sipahileri eyalet muhafazasında bırakması ve tımarlarına zarar gelmemesi için hepsinin isimlerini defterlere kaydedip başkente göndermesi emredilmişti.⁵³ Kasım 1593'te yazılan ikinci bir hükümde ise eyaletin muhafazası için Hüdavendigâr, Hamid, Kastamonu, Bolu, Kengiri ve Teke sancaklarında 3.000 akçeden gelire sahip tımarlı sipahilerden kırk ve diğer sancaklarda da otuz neferi geride bırakması ve her sancakta 6.000 akçe

⁵¹ BOA, TSMA.e. 731/17.

⁵² BOA, TSMA.d. 9439, vr. 1-3.

⁵³ BOA, A.DVNSMHH.d. 71/11.

timarı olan yaşlı sipahilerinden birer kişiyi bu kırkar ve otuzar askerlik birliklere başbuğ ataması buyrulmuştu.⁵⁴ Bazı başbuğlar ise sancakbeylerinin oğullarından seçiliyordu. Mesela Aydın Sancakbeyi Mustafa Bey'in oğlu 40 sipahiyle sancağın muhafızı olarak atanmıştı.⁵⁵ Sancaklarda bırakılan otuz veya kırk sipahiye bu şekilde bir başbuğ atanırken, aynı tarihlerde yazılan başka bir hükümden Anadolu beylerbeyleri sefere çıktığında eyaletin genel idaresi için bir kaymakam ve kaymakama yardımcı olması için de on çavuşun görevlendirildiği açıklanmıştı. Anadolu valisinden yine düşük dirlikli ve sefere çıkmaya gücü yetmeyen bu on çavuşun isimleri ve nahiyelerini deftere kaydederek başkente göndermesi istenmişti.⁵⁶ Bunun yanında seferler sırasında eyalet ve sancakların güvenlik ve ekonomik sıkıntılarıyla ilgilenmeleri için sıkça başkentten dergâh-ı âlî çavuşları görevlendirilmiştir. Taşrada dirlik sahibi olan veya küçük memuriyetlerde bulunan kişilerin dergâh-ı âlî çavuşluğuna terfi ettiği düşünülürse⁵⁷, eyalet muhafazasında görevlendirilen bu çavuşların daha önce taşra tecrübesi olanlardan seçilmesi mümkündür. Sonraki yıllarda sefere çağırılmayan hasta ve yaşlı tımarlı sipahilerden bedel akçesi de toplanmaya başlanmıştı. Amasya, Ankara, Kangırı ve Hamid sancakbeylerine gönderilen hükümlerde, savaşmaya kudreti olmayan kişilerin her birinden bin akçe bedel toplamaları ve defterleriyle birlikte başkente göndermeleri emredilmişti.⁵⁸

Anadolu eyaletindeki, eyalet muhafaza düzeni diğer doğu eyaletlerinde de tatbik edilmişti. Şubat-Mart 1594'te Zülkadriyye, Rum, Adana ve Halep beylerbeylerine 6.000 akçeden fazla yıllık geliri olan züamâ ve tımarlıları sefere hazırlamaları ve bu miktardan daha az kazananları eyalet ve sancakların muhafazasında görevlendirmeleri için emirler gönderilmişti. Geride kalanlardan bin akçelik bedel ücreti de alınacaktı.⁵⁹ Karaman valisine gönderilen hükümden ise Konya, Beyşehir, Akşehir, Kırşehir, Kayseri, Niğde ve Aksaray sancaklarındaki 3.000 akçeden az geliri olan tımarlı sipahilerin sefere gelmeyecekleri ve bunlardan bedel akçesi alınacağını açıklanmıştı.⁶⁰ Böylece bölgelere göre 6.000 ve 3.000 akçeden az dirliği olanlardan hem eyalet ve sancakların muhafaza hizmetinde yararlanılmış hem de bedel akçesi toplanarak seferlerin finansmanı için kaynak oluşturulmuştu.⁶¹

Eyaletlerin muhafazası için belirli bir düzenleme yapılmasına rağmen Habsburg seferlerinin uzaması ve eyalet beylerbeylerinin Rumeli'de kışlaması, doğu eyaletlerindeki muhafaza kuvvetlerinin artan suçlarla mücadele etmelerini zorlaştırmıştır. Eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan yerel çeteler dışında eyalet ve sancakların muhafazasından sorumlu tımarlı sipahi, subaşı veya çavuşlar emrindeki birliklerle köy ve kasabalara gidip reyanın can ve mal güvenliğini tehdit etmeye başlamıştır. Hatta bazı durumlarda doğrudan görevde olan veya azledilmiş sancakbeyleri veyahut beylerbeylerinin adamları ve akrabaları bu tür olayların müsebbibi olmuştur. Diğer bir ifadeyle eyalet ve sancaklarından sorumlu olan memurlar, vazifelerine karşı gelip muhafaza düzenini

⁵⁴ BOA, A.DVNSMHHM.d. 71/273; Aynı içerikte Aydın sancakbeyine gönderilmiş emir için bkz. BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/353.

⁵⁵ BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/806.

⁵⁶ BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/81; Mesela Bursa sancakbeyinin seferi gitmesi üzerine Pir Mehmed Çavuş sancağın muhafazası görevini üstlenmişti bkz. BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/670.

⁵⁷ Uğur Altuğ, "Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Dergâh-ı Âli Çavuşluğunun Kariyer Yolları ve Çavuşlar," *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 3, no. 5 (2016), 121-122.

⁵⁸ BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/92.

⁵⁹ BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/ 221, 283, 290, 330, 342, 359, 746, 832, 859, 860, 886, 893, 903.

⁶⁰ BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/420.

⁶¹ Çavuşlar tımarlı sipahilerle birlikte eyalet ve sancakların güvenliğini bozanlara karşı mücadelede ederken, bedel akçelerini de topluyordu, bkz. BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/283, 445; BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/191, 837, 1125.

bozabiliyordu. Bunun yan etkilerinden biri eşkıyaların sipahi, subaşı veya yeniçeri olduklarını iddia ederek şehir ve köyleri yağmalamasıydı.⁶² Örneklerine çok fazla rastlanan olaylardan biri bazı kişilerin sipahi ya da sipahi oğlanı olduğunu söyleyerek kızıl bayrak kaldırması ve etrafında eşkıya toplayarak kasaba ve köylere saldırmasıydı.⁶³ Bazı durumlarda sancaktaki bütün görevliler suça ortak oluyordu. Mesela, Karaman eyaletinin Kırşehir sancağında beylerbeyleri ve sancakbeyleri adamları, mültezimler ve çavuşlar ile birlikte sipahi, yeniçeri, topçu ve cebeciler veya bu askerî gruplardan birine mensup olduklarını iddia eden kişiler aynı dönemde reayaya zulmediyordu.⁶⁴ Meseleyi daha net yansıtmaları bakımından 1593-1596 yılları arasında mühimme defterlerine yansıyan ve timarlı sipahi, çavuş, subaşı, ümera ve eşkıya grupları tarafından gerçekleştirilen yağma, hırsızlık ve yolsuzluk vakalarının eyaletlere göre sayıları bir tabloda paylaşılabilir:

Tablo 2 Doğu Eyaletlerinde Meydana Gelen Şiddet ve Yolsuzluk Vakalarının Müsebbipleri, 1593-1596⁶⁵

Eyalet	Timarlı Sipahiler	Dergâh-ı Âlî ve Eyalet Çavuşları	Ümerâ ve Ümerâ Kapıları	Eşkıya Çeteleri	Subaşılar	Kapıkulu Askerleri	Toplam Vaka
Anadolu	7	15	4	15	5	2	48
Karaman	3	5	4	12	2	5	31
Zülkadriyye	1	1	4	8	0	0	14
Rum	4	3	2	7	1	1	18
Erzurum	0	1	0	3	2	2	8
Halep	0	0	1	2	1	1	5
Adana	1	0	0	1	1	0	3
Şam	0	0	0	1	0	0	1
Diyarbakır	0	0	2	0	1	0	3
Genel Toplam	16	25	17	39	13	11	131

Kaynak: BOA. A. DVNSMHHM. d. 72, 73, 74

Anadolu, Karaman, Rum ve Zülkadriyye, eyalet ve sancak muhafazasında olan memurlar ve eşkıya gruplarının en fazla şiddet ve yolsuzluk olayına karıştığı eyaletler olarak göze çarpmaktadır.

⁶² Mustafa Akdağ, *Celâli İsyânları (1550-1603)* (Ankara: Ankara Üniversitesi DTFC Yayınları, 1963), 130-156.

⁶³ BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/317, 1092, 1135.

⁶⁴ BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/299, 546.

⁶⁵ Burada paylaşılan verilerde tek başına veya birkaç kişiyle reaya ve askerî sınıftan birkaç kişinin canına ve malına zarar veren suçluların tekil olayları değil, eyalet ve sancakların muhafazasından sorumlu olan memurlar ile seferler yüzünden ortaya çıkan güvenlik zafiyetinden yararlanarak eşkıyalık yapan grupların sebep olduğu genel hadiseler temel alınmıştır. Bazı durumlarda timarlı sipahiler ve çavuşların veya diğer grupların ortak suçlara karıştıkları hükümlerde belirtilmiştir, böyle vakalar için tabloda her iki gruba da birer sayı eklenecektir.

Bu eyaletlerdeki güvensizlik ve denetimsizlik ortamı yine saldırı, hırsızlık, yağmalama ve cinayet gibi tekil olayların yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Sancaklar açısından bakıldığında Anadolu'da Hamid, Teke, Bolu ve Kastamonu; Karaman'da Akşehir ve Kırşehir; Rum'da Sivas ve Zülkadriyye'de Maraş vakaların yoğun olduğu sancaklar olarak öne çıkmaktadır. Eyalet muhafazasında çavuş, tımarlı sipahi ve subaşılardan yolsuzluk ve güvenlik sıkıntılarında karşı beklenen etkinliği gösterememesi nedeniyle Osmanlı merkezi alternatif önlemlere başvurmuştur.

Henüz Habsburg seferlerinin ikinci senesinde, Yanık seferi hazırlıkları sürerken Şubat-Mart 1594'te Rum ve Zülkadriyye beylerbeylerine, eyaletlerindeki 6.000 ve üstünde akçe geliri olan züamâ ve tımarlı sipahileri sefere göndermeleri emredilmişti. Kendileri ise 6.000 akçeden düşük dirliğe sahip askerler yanında defter emini, tezkereci, defter katipleri, çavuşlar kethüdası ve eyaletin gedikli çavuşlarıyla eyaletlerinin muhafazasında kalacaktı.⁶⁶ Rum beylerbeyine bir sene sonra Mayıs 1595'te yine aynı emir verilecekti.⁶⁷ Karaman eyaletinin muhafazasında ise Aksaray sancakbeyi görev almıştı. 22 Cemaziyülevvel 1002/13 Şubat 1594'te kendisine gönderilen emirde, sancaktaki askerlerini sefere yolladıktan sonra Karaman muhafazasında bırakılan tımarlı sipahilere başbuğluk etmesi ve eyaletin güvenliğini sağlaması emredilmişti.⁶⁸ Ancak, şiddet ve yolsuzluk vakalarının yoğunluğu, muhafazada bırakılan vali ve sancakbeyinin vazifelerinde istenilen başarıyı gösteremediklerine işaret etmektedir. Dahası 1595'de muhafazada bırakılan Aksaray Sancakbeyi Abdurrahman Bey'in uzun süredir reayaya zulmettiği ortaya çıkmıştı.⁶⁹

Beylerbeyi ve sancakbeylerine eyalet muhafazasında rol vermenin, güvenlik ve yolsuzluk olaylarının önünü kesmemesi üzerine yeni bir düzenleme daha yapılmıştı. III. Mehmed'in Eğri seferi arifesinde gerçekleştiren bu düzenlemeye göre her bir eyaletin muhafazasında azledilmiş beylerbeyleri vazifelendirilecekti.⁷⁰ 6 Zilkade 1004/2 Temmuz 1596'ta sabık Rumeli beylerbeyi olan ve Anadolu eyaleti muhafazasına atanan Hasan Paşa'ya yazılan hüküm, eyaletlerdeki güvenlik ve denetimin bu yöntemle tek elde toplanmasının amaçlandığını göstermektedir. Hükümdeki bilgilere bakılırsa hükkâm, kadı ve subaşılardan devre çıkmasına izin vermemeleri ve ihtiyaçlarını karşılamamaları için daha önce reayaya emirler gönderilmişti. Her ne kadar reaya emirleri gösterip bu memurların işlerini yapmasına izin vermese de bu durum 'ehl-i fesâd ve haramzâdelerin' teftiş edilmesinde aksamaya neden olmuştu. Üstelik eyalet muhafazasında vazifeli çavuş ve kaymakamlar dışında bazı kişiler sahte belgelerle muhafaza memuru olduğunu iddia edip sancakların işlerine karışmaya başlamıştı. Hasan Paşa Anadolu'nun güvenlik ve denetiminde yaşanan bu karmaşa ve düzensizliğe son vermek ve muhafaza vazifesini tek başına idare etmekle yetkilendirilmişti. Hiç kimsenin eyalet ve sancakların muhafaza işlerine karışmasına izin vermeyecek ve beylerbeyleri ile sancakbeylerinin mühimmatla ilgili isteklerini takip edecekti.⁷¹

Anadolu Muhafızı Hasan Paşa'nın yetkiyi tek elde toplamasıyla eyalet genelinde güvensizlik ve düzensizliğe yol açan kişilerle daha etkin mücadele etmesi bekleniyordu. Bu minvalde ilgilendiği ilk konulardan biri züamâ ve tımarlı sipahilerin teftişiydi. Kendisine Anadolu tımarlı sipahilerinin

⁶⁶ BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/359.

⁶⁷ BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/404.

⁶⁸ BOA, A.DVNSMHHM.d. 72/144, 360.

⁶⁹ BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/14, 1164.

⁷⁰ Akdağ, age, 159-160.

⁷¹ BOA, A.DVNSMHHM.d. 74/7.

ekserinin Habsburg seferine katılmadığı açıklanmış ve bunları teftiş ederek muhafaza için bırakılanlar haricinde keyfi nedenlerle sefere katılmayanların tımar bedellerini miriye toplaması emredilmişti.⁷² Anadolu eyaletine bağlı sancaklarda zeamet ve tımarı olan fakat sefere katılmayan dergâh-ı âlî müteferrika ve çavuşlarından da dirlik bedellerini miriye alması buyrulmuştu.⁷³ Hasan Paşa'nın ikinci asli görevi yolsuzluğa bulaşan ümerayı tahkik etmek ve cezalandırmaktı. Mesela, Müslümanların oğullarını kaçıran, mahkeme basan ve insanları katleden eski Karesi Sancakbeyi Ahmed Bey ve yanındaki levend ve sekbanlarla Karahisar-ı Sahip halkından para ve mal toplayan eski Aksaray Sancakbeyi Mehmed Bey'i yakalaması gerekmişti.⁷⁴ Hasan Paşa'nın Anadolu'da sancaklarında ortaya çıkan eşkıyalarla savaşarak mücadele etmesi de gerekmişti. Kendisine gönderilen birçok hükümde, Hamid, Teke, Kütahya, Denizli, Uşak ve Karahisar gibi eşkıyaların yoğun olduğu bölgelere gitmesi ve eşkıyaları cezalandırması istenmişti.⁷⁵

Anadolu eyaletinde oluşturulan bu yeni muhafaza düzeni Rum, Karaman, Halep ve Diyarbakır'da da uygulanmıştı. 29 Şevval 1004/26 Haziran 1596'da Rum eyaletindeki kadılar ve sancakbeylerinin kaymakamlarına, III. Mehmed'in seferine Rum beylerbeyinin katılması üzerine eyaletin muhafazasını eski Tiflis valisi Davud Paşa'nın devraldığı haber verilmişti. Kendilerine gerek eşkıyalık olayları gerekse diğer gelişmelerde Davud Paşa'ya başvurmaları ve onun uygun göreceği önlemlere göre hareket etmeleri emredilmişti.⁷⁶ Aynı sırada Karaman muhafazasına atanan eski Trablusşam beylerbeyi Nuh Paşa⁷⁷, Halep muhafazasında görevlendirilen eski Bağdat beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa⁷⁸ ve Diyarbakır muhafazasına tayin edilen eski Tomanis beylerbeyi Zal-oğlu Mehmed Paşa⁷⁹ eyaletlerinin sınırlarında ortaya çıkan sıkıntılarla ilgilenecekti. Hatta Diyarbakır Muhafızı Mehmed Paşa bir süre sonra eyalet genelinde eşkıyalık faaliyetlerine son verince muhafızlık vazifesi kaldırılmıştı.⁸⁰

Eyalet muhafızlıklarıyla Anadolu coğrafyasında düzen ve istikrarı koruma çabaları kapsamında şiddet ve yolsuzluğa karşı daha etkin mücadele edilebilmişti. İdari ve iktisadi düzeni bozan kişilerin sayıları ve olayların azaldığı fark edilebilse bile bu durum eşkıyalık faaliyetlerinin tümüyle kesilmesiyle sonuçlanmamıştır. Tam aksine eyalet muhafızlıklarının güçlenmesine mukabil kanuna aykırı faaliyetlerin zamanla farklı grupları içine alan isyan dalgalarına evrildiği bir durum yaşanmıştı. İsyânların yerel ölçekten çıkıp Anadolu kırsalına yayılması ise eyalet muhafızlıklarının etkisini kaybetmesiyle sonuçlanacaktı. Diğer taraftan, III. Mehmed'in Eğri seferinden sonra Habsburglara karşı savaşın sonuçlanmaması ve seferlere doğu eyaletlerinden katılımın sürmesi eyalet muhafızlıklarının gücünü azaltacaktır. Özellikle Haçova Savaşı'ndan kaçan sipahilerin Anadolu'da büyük isyanları tetiklediği görüşü firar edenlerin sayıları üzerinden yapılan değerlendirmelerle⁸¹ etkisini yitirmiş olsa dahi bu iddiayı gündemde tutan dönem tarihçilerinin

⁷² BOA, A.DVNSMHHM.d. 74/15, 363, 389.

⁷³ BOA, A.DVNSMHHM.d. 74/104.

⁷⁴ BOA, A.DVNSMHHM.d. 74/342, 659, 24 Zilkade 1004 (20 Temmuz 1596).

⁷⁵ Bu meselede Hasan Paşa'ya gönderilmiş hükümler için bkz. BOA, A.DVNSMHHM.d. 74/145, 148, 314, 349, 355, 412, 437, 457, 638.

⁷⁶ BOA, A.DVNSMHHM.d. 74/4; Davud Paşa'nın ilgilendiği meselelerle ilgili yazılmış bazı hükümler için bkz. BOA, A.DVNSMHHM.d. 97/144, 147, 283, 581, 590, 591, 592.

⁷⁷ BOA, A.DVNSMHHM.d. 74/488.

⁷⁸ BOA, A.DVNSMHHM.d. 74/692.

⁷⁹ BOA, A.DVNSMHHM.d. 74/220.

⁸⁰ BOA, A.DVNSMHHM.d. 74/600.

⁸¹ Akdağ, age, 183-189.

aslında seferleri sürdürmek için taşrada sınırları zorlayan merkezin ihmalkarlığı üzerinden merkez ile doğu eyaletleri arasında belirginleşen daha derin bir kopuşa gönderme yaptıkları varsayılabilir. 1597-1599 arasında taşrada meydana gelen olaylar hakkında bilgi sağlayan Selânikî, bir taraftan Haziran 1598'de Karaman'da bastırılan sekban ve suhte isyanlarından kısaca bahsederken⁸², diğer taraftan yıllardır devam eden seferlerin doğu eyaletlerindeki halkı maddi açıdan tükettiğine dikkat çekmişti.⁸³

Eyalet muhafızlarının güvenlik ve düzeni sağlamada gösterdikleri başarılar devletin, seferlerin asker ve halk üzerindeki psikolojik ve ekonomik etkilerini doğru değerlendirmesini önlemiş olabilir. Gerçi gelişmeleri başkentte gözlemleyen Selânikî, gerek ulufelerin ödenmesinde yaşanan sıkıntılar gerekse taşra hazinelerinin yönetiminde artan yolsuzluklarla alakalı pek çok hadiseden bahsetmiştir. Fakat devletin dikkati hâlâ Habsburg ve Eflak seferlerinde olduğu için her sene doğu eyaletlerinden seferlere tam katılım beklenmiştir. Devletin bu beklentisinin yarattığı hoşnutsuzluğu yansıtmaması bakımından Bağdat Muhafızı Sokullu-zâde Hasan Paşa'nın Konya'da başına gelenlere değinilebilir. Hasan Paşa padişaha yazdığı arzda, Konya'da Mevlâna Celaleddin Rumi'nin türbesini ziyaret ettiği sırada şehrin ulema ve halkının yanına geldiğini ve Konya Kalesi'nde görevli beş neferden birinin sefere katılma emrine itiraz ettiğini belirtmişti. Çünkü kale neferleri oldukça fakirleşmiş ve dirlikleri yetersiz gelmeye başlamıştı. Üstelik Konya büyük bir yer olduğu için muhafazasında fazla nefere ihtiyaç vardı. Bu sebeple Konyalılar kale neferlerinin bu yıl Habsburg seferine katılmamaları için Hasan Paşa'dan ricacı olmuşlardı.⁸⁴ Sultan Konyalıların isteklerini kabul etse de bu durum tekil bir hadise olarak kalmıştır.

8 Rebiyülevvel 1007/9 Ekim 1598'de Karaman Muhafızı Yusuf Paşa'ya hitaben yazılan ve suretleri sefere katıla gelen doğu eyaletlerinin bütün muhafızlarına gönderilen hükümlerde, eyaletlerindeki müteferrika, çavuş, yeniçeri, topçu, cebeci ve dirlikli askerlerle Eflak seferine katılmaları emredilmiş ve katılmayanların cezalandırılacakları belirtilmişti.⁸⁵ Aralık 1599'da başta Erzurum beylerbeyi olmak üzere doğu eyaletindeki vali ve alaybeylerinin bazılarının bedel akçesi olarak askerleri seferlere göndermediği ortaya çıkınca, Vidin muhafazası için fazla sayıda askere ihtiyacın olduğu bu dönemde böyle bir karara imza atanların tespit edilip cezalandırılacağı ilan edilmişti.⁸⁶ Bu dönemde Serdar Satırcı Mehmed Paşa'nın Eflak seferindeki başarısızlığı sebebiyle eyaletlerde kalan son askerler de çağrılarak yeni bir ordu kurulmaya çalışılmıştı. Başkentten serdar atanan Mahmud Paşa'nın komutasında olan ve yeniçeri ağasının da katıldığı bu ordu Eflak'a gidip kışlayacak ve sonraki sene Eflak'a düzenlenmesi planlanan seferi başlatacaktı.⁸⁷ Aynı tarihlerde Budin Habsburg ordusu tarafından kuşatıldığında Budin muhafazasında olan Anadolu Valisi Sofi Sinan Paşa ve Karaman Valisi Nuh Paşa'nın özverili mücadelelerinin katkısıyla düşmanın savuşturulabilmişti.⁸⁸ İki cephede birden düşman baskısının artması üzerine 1599'da Sadrazam Damad İbrahim Paşa'nın sefere çıkmasına karar verilmişti. Mayıs 1599'da İstanbul'dan ayrılan

⁸² *Tarih-i Selânikî*, II/751.

⁸³ *Tarih-i Selânikî*, II/716-717.

⁸⁴ BOA, AE.SMMD.III. 1/23, Evast-ı Zilhicce 1006 (14-24 Temmuz 1598).

⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 934, hk. 32; Şam beylerbeyinden ise 1.200 tüfekli yeniçeriyi sefere göndermesi istenmişti bkz. BOA, A.DVN.MHM.d. 934, hk. 14.

⁸⁶ BOA, İE.AS.25/2273, Evahir-i Cemaziyülevvel (8-18 Aralık 1599).

⁸⁷ *Tarih-i Selânikî*, II/770-771, 774-775, 798.

⁸⁸ *Tarih-i Selânikî*, II/781; *Topçular Kâtibi*, I/222-225.

İbrahim Paşa'nın emrinde her zaman olduğu gibi sefere katılması gereken doğu eyaleti beylerbeyleri ve askerleri mevcuttu.⁸⁹

Osmanlı orduları Macar ve Eflak cephelerinde yoğun baskı altında olduğu bir dönemde, Temmuz 1599'da eski Habeş beylerbeyi Bosnavî Hüseyin Paşa, Karaman'da isyan edip celâli olmuştu. Selânikî'ye bakılırsa, Hüseyin Paşa başkentte rüşvet karşılığında mevki dağıtan kişilere rüşvet vererek vilayet muhafazası, eşkıya teftişi ve asker sürmesi vazifelerini icra etme şartıyla Anadolu ve Karaman Muhafızı atanmıştı. Eyalet teftişine çıkan Hüseyin Paşa, kısa zamanda yanına yüzlerce tüfekli sekban ve nefer toplamayı başarmıştı. Ardından eyaletlerin düzenini korumak yerine ağır vergilerle halkı soymaya ve uğradığı yeri harap etmeye başlamıştı.⁹⁰ Öte yandan, Venedik kayıtlarındaki bilgilere bakılırsa, Arnavut kökenli Hüseyin Paşa uzun yıllar Koca Sinan Paşa'ya hizmet etmişti. 1599'da Anadolu ve Karaman muhafızlığı yanında Amasya sancakbeyi mansıbını da alan Hüseyin Paşa dirlikleri teftiş ederken bazı dirlikleri asi liderlere vermiş ve onları bu yolla diğer isyanları bastırmakla görevlendirebilmişti. Teftişleri sırasında suiistimallerini tespit ettiği Sivas Valisi Mahmud Paşa'yı merkeze ihbar etmiş; ancak Mahmud Paşa başkentteki bazı kişilerin desteğiyle onun Amasya'da hapse atılmasını sağlamıştı. Venedik'in Halep'teki konsolosunun iddiasına göre ise Hüseyin Paşa'nın cezalandırılmasının sebebi Habeş'ten getirdiği hazineye el konulmak istenmesiydi. 4 ay sonra hapisten kaçan Hüseyin Paşa yeniden Karaman'a gitmişti. Büyük miktarda rüşvet ödeyerek tekrar muhafızlık görevini alan Hüseyin Paşa, bir süre sonra yerine başka biri atanınca büyük bir borcun altında kaldığı için isyan etmişti. Konya'yı merkez seçmiş ve etrafına topladığı sekiz bine yakın süvariyle vergi toplayama başlamıştı.⁹¹

Hüseyin Paşa'nın isyanı eyalet muhafızlığı düzenin sonunu getirmişti. Ayaklanmadan önce Karaman'a gitmesi Habsburg seferleri yüzünden Türkmen grupların yanında tımarlı sipahilerin de devlete sadakatlerinin azalmasından faydalanmak istediğini düşündürmektedir. Ayrıca Karaman Beylerbeyi Nuh Paşa'nın 1598'den beri eyalet askerlerinin çoğuyla serhadde olmasını ve 1598'in kışında Eflak seferi için Karaman Muhafızı Yusuf Paşa'dan eyalette bulunan askerleri de sefere sürmesini fırsata çevirdiği görülmektedir. Hatta Hüseyin Paşa Karaman'a gitmeden birkaç ay önce Serdar Damad İbrahim Paşa da yine doğu eyaletlerinden asker toplayarak sefere çıkmıştı. İki cepheye birden asker sürülmesi, doğudaki eyalet muhafazalarının iyice zayıflamasına yol açmış olmalıdır. Üstelik Selânikî'nin verdiği önemli bir detaya göre, Hüseyin Paşa eyalet muhafazası yanında ayrıca sefere asker sürmekle de görevlendirilmişti. Dolayısıyla Hüseyin Paşa Karaman muhafazası görevini hakkıyla yerine getirmek istese bile büyük çaplı olayları çözmek için imkânı olmayacaktı. Zaten eyalet teftişine de dirlikleri olmayan, seferlere paşa kapılarında yer edinme veya dirlik umuduyla katılan sekbanlarla çıkmıştı. Sefer yorgunu dirlikli askerleri de kolayca kendi safına çekebilmişti.

Hüseyin Paşa ile aynı tarihlerde Karayazıcı da eyaletlerdeki muhafaza gücünün zayıflamasından yararlanarak faaliyete geçmişti. Kayıtlara yansıyan önemli bir hadise, Karayazıcı'nın

⁸⁹ *Topçular Kâtibi*, I/241-242.

⁹⁰ *Tarih-i Selânikî*, II/816; Sağırılı, agt, 574; *Topçular Kâtibi*'ne göre, Hüseyin Paşa ilk önce Diyarbakır eyaletine bağlı sancaklardan Çemişgezek'e sancakbeyi atanmıştı. Kısa süre sonra Karaman'a bağlı İçel sancağına tayin edilerek görev yeri değişmişti. Hüseyin Paşa buradayken Silifke'den sekban toplamaya başlamıştı bkz. *Topçular Kâtibi*, I/321-322.

⁹¹ Levent Kaya Ocakaçan, "The Reconquest of Ottoman Fiefs: The Karayazıcı Rebellion in Venetian Documents (1598-1602)," *Journal of Turkish Studies* 53 (2020), 271-272.

Zülkadriyye’de eyalet muhafazasının zafiyetinden yararlanmasını ortaya çıkarır. Anadolu, Karaman, Halep, Diyarbakır ve Rum eyaletlerinin muhafazalarına eski beylerbeylerinin atandığı sırada bu eyaletlerden farklı olarak Zülkadriyye’de beylerbeylerinin muhafazada kalma geleneği korunmuştu. 4 Rebiyülevvel 1007/5 Ekim 1598’de sabık Zülkadriyye Beylerbeyi Osman Paşa’ya gönderilen bir hatt-ı hümayûnda ise beylerbeyi denetimindeki muhafaza düzeninin yıkılma süreci anlatılmıştı. Buna göre, Osman Paşa görevine başlamak için Zülkadriyye’ye vardığında Sinan Paşa’nın kethüdası Ömer Kethüda eyalete efendisinin atandığını iddia etmiş ve kendisine bu içerikte yazılmış bir emri şerif göstermişti. Emri gören Osman Paşa Zülkadriyye’den ayrılmak üzereyken Ömer Kethüda’nın iddiasını asılsız çıkararak bir mukarrernâme eline ulaştırmıştı. Sultan’ın nâmesi Osman Paşa’nın resmen beylerbeyi olduğunu kanıtlanmasına rağmen Ömer Kethüda “*bu emirle vilayetten el çekmem*” demiş ve efendisi Sinan Paşa’nın da seferde olduğunu hatırlatarak eyaletin idaresini Osman Paşa’ya teslim etmemişti. Üstelik Osman Paşa’ya karşı savaşmak için “*sekbânların bölük başı*” Karayazıcı ve kardeşi Halil ile iletişime geçmiş ve onların desteğini almıştı. Osman Paşa’yı hazırlıksız yakalayan Ömer Kethüda ve Karayazıcı evini ve çadırını basıp adamlarını katletmiş ve mallarını yağmalamıştı. Olayların önüne almak için merkezden gönderilen hatt-ı hümayûnla Osman Paşa’ya dört-beş yüz askerle sefere katılması emredilmiş ve henüz seferden dönmeyen Sinan Paşa ise Zülkadriyye valisi olarak atanmıştı.⁹²

Karayazıcı’nın Zülkadriyye’ye tasallutu eyaletin muhafazasından sorumlu beylerbeyinin kaçmasına neden olmuş ve yeni beylerbeyi gelene kadar eyalet kendisiyle anlaşılan Ömer Kethüda’ya kalmıştı. Eyaletlerdeki askerlerin büyük kısmını Macar ve Eflak serhaddine süren devlet, eyaletlerin muhafaza birliklerinden yararlanarak asilerle mücadele etme gücü ve kapasitesini azaltmıştı. Hatta Zülkadriyye’den kaçmak zorunda kalan Osman Paşa’ya kapı askerleriyle sefere katılması emredilmişti. Özellikle 1598 yılından itibaren devletin seferlerden dolayı doğu eyaletlerinin güvenliğini göz ardı etmesinin neticesinde Anadolu, Karaman ve Zülkadriyye gibi şiddet ve yolsuzluk vakalarının yoğun olduğu bölgelerde eyalet muhafızlıkları işlevini kaybetmişti. Öyle ki devlet bu bölgelerdeki sancaklarda kimlerin görev yaptığını dahi bilmiyordu. III. Mehmed’e sunulan bir raporda Halep’e bağlı Ma’aara; Zülkadriyye’ye bağlı Kars-ı Maraş, Samsat ve Malatya; Diyarbakır’a bağlı Birecik ve Adana’ya bağlı Sis sancaklarında hangi sancakbeylerinin görev yaptığı hakkında bilgi alınmadığı açıkça yazılmıştı. Tarsus ve Bozok sancaklarını ise birkaç gün önce yeni sancakbeyleri atanmıştı.⁹³ Eyaletlerde devlet kontrolünün zayıflaması hem Hüseyin Paşa hem de Karayazıcı’nın faaliyetlerini daha serbest yürütmelerine zemin hazırlamış olmalıdır. Devletin ise artık doğu eyaletlerine yayılarak büyüyen isyanlarla mücadele etmek için tek şansı merkezden ordu gönderip savaşmak olmuş ve bu durum doğu eyaletlerinden Habsburg seferlerine askeri desteğin aksamasına yol açmıştı.

CELÂLÎ İSYANLARI VE HABSBERG SEFERLERİ KISKACINDA DOĞU EYALETLERİ BİRLİKLERİ (1601-1603)

Hüseyin Paşa’nın Karaman’da başlayan ve diğer eyaletlere yayılma potansiyeline sahip faaliyetlerinin önünü almak için başkentten bir serdarın emrinde ordu gönderilmesine karar verilmişti. 12 Muharrem 1008/4 Ağustos 1599’da Sinanpaşa-zâde Mehmed Paşa, önce Hüseyin

⁹² BOA, A.DVN.MHM.d. 934, hk. 21.

⁹³ BOA, AE.SMMD.III. 2/89.

Paşa'yı yakalamak ve ardından Karayazıcı'nın isyanını bastırmak için Anadolu'ya gönderilen ordunun serdarı tayin edildi. Koca Sinan Paşa'nın oğlu olan Mehmed Paşa, uzun yıllar Habsburg seferlerinde vazife almış tecrübeli bir komutandı. Kendisine serdarlık verilmesinde babası Koca Sinan Paşa'nın vefatından sonra devraldığı binden fazla askerden müteşekkil kapı halkının etkisi de olmalıydı.⁹⁴ Doğu eyaletlerinin askerlerinin büyük kısmı Habsburg serhaddinde bulunduğundan Celâlîler üzerine gönderilecek orduya asker toplamak kolay olmamıştı. Ayrıca Mehmed Paşa'nın uzun yıllar babasına hizmet eden Hüseyin Paşa ile iletişime geçip teslim olmaya ikna etme ihtimalinin de serdar atanmasında payı olabilirdi.

Mehmed Paşa otağını Üsküdar'a kurduktan sonra şehre haberciler yayılmış ve “*kenâr-ı serhadd-i mansûrede dirlik isteyen*” savaşmaya kadir herkes serdarın ordusuna çağırılmıştı. Bu çağrı sayesinde hatırı sayılır nefer toplandıktan sonra çavuş ve kapıcılardan yüz kişi, eski acemi-oğlanlarından bin kişi ve bin yeniçeri orduya yazılmıştı. Şam valiliğinden azledildikten sonra İstanbul'a dönen Ahmed Paşa da kapı askerleriyle orduya dahil edilmişti. Bursa'dan iki yüz tüfekli asker çağırılmıştı. Eyaletleri yakın zamanda Karayazıcı'nın tahakkümü altına giren Maraş'taki dirlik sahipleri sefere gitmemişti. Kendilerine Mehmed Paşa'nın Celâlî seferine katılmaları emredilmişti. Son olarak Şam ve Halep'teki Ekrad ve Araplara emirler gönderilerek orduya katılmaları istenmişti.⁹⁵ Mehmed Paşa'ya ordudaki askerler için toplamda 350.070 akçe tutarında mühimmat ve zahire de teslim edilmişti.⁹⁶

Sinan Paşa Üsküdar'dan ayrıldıktan sonra ilk gelen raporlara göre bazı askerler beklenildiği gibi orduya katılmamıştı. Bin yeniçeriden ancak üç yüzü gelmişti; Şam ve Halep valileri Celâlîlerin saldırma ihtimalinden çekindikleri için harekete geçmemişlerdi. Mehmed Paşa'nın yanında sadece bin beş yüz asker mevcuttu.⁹⁷ Silahdar İbrahim Ağa tarafından III. Mehmed'e yazılmış bir mektupta sipahi, silahdar, sağ ve sol ulufeci ve diğer kapı kulu askerlerinden pek çoğunun isyancılara katılmasından dolayı Celâlî üzerine gönderilecek orduya katılmadıkları açıklanmıştı.⁹⁸ Öte yandan, Hasan Bey-zâde'nin belirttiği gibi doğudaki askerlerinin ekserinin Serdar Damad İbrahim Paşa'nın emrinde olması hem bölgenin asilere karşı direnişini zayıflatmış hem de Mehmed Paşa'nın ordu kurmasını zorlaştırmıştı.⁹⁹ Mehmed Paşa'nın Celâlî üzerine yürüdüğü sırada Habsburg seferini sonlandıran Serdar Damad İbrahim Paşa ise muhtemelen bu sıkıntının farkındalığıyla Kasım 1599'da yıllardır serhadde kışlayan Karaman ve Zülkadriyye beylerbeylerini eyalet askerleriyle memleketine yollamaya karar vermişti. Anadolu ve Diyarbakır beylerbeyleri ise yine serhadde kışlamıştı.¹⁰⁰

Serdar Sinanpaşa-zâde Mehmed Paşa'nın sefer hakkında başkente ulaştırdığı ilk rapora göre, Hüseyin Paşa ve Karayazıcı Osmanlı ordusuyla savaşmak yerine Urfa Kalesi'ni kuşatmıştı. Şam Beylerbeyi Hüsrev Paşa ve Halep Beylerbeyi Hacı İbrahim Paşa serdara eyalet birlikleri ve Kürt ve Arap askerleriyle asileri Urfa'da kısırdıklarını haber vermişti. Venedik kayıtlarına bakılırsa, Hacı

⁹⁴ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Taribine Âid Belgeler: Telhisler (1597-1607)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970), 13-14.

⁹⁵ *Tarih-i Selânikî*, II/818-819; Akdağ, age, 197-198.

⁹⁶ BOA, MAD.d.4785, 9.

⁹⁷ *Tarih-i Selânikî*, II/827.

⁹⁸ İbrahim Ağa, asiler yanında olan altı bölük halkını tespit etmek için defterlerini istemişti bkz. BOA, İE. DH.7/623.

⁹⁹ *Hasan Bey-zâde Târihi*, III/683.

¹⁰⁰ *Topçular Kâtibi*, I/268.

İbrahim Paşa'nın emrinde süvari ve piyade 6.000 asker vardı ve Şam valisi de 800 yeniçeriyle orduya katılmıştı. Serdar Mehmed Paşa da emrindeki 8.000 askerle Urfa'ya doğru hareket halindeydi.¹⁰¹ Mehmed Paşa'nın 24 Kasım'da başkente ulaşan ikinci raporuna göre, asiler Osmanlı ordusuyla Urfa önlerinde savaşıp yenilmiş ve işgal ettikleri Urfa Kalesi'ne sığınmışlardı. Bu sırada Mehmed Paşa sefere gelmediğini belirterek Hacı İbrahim Paşa'yı azletmiş ve yerine orduda bulunan eski Şam beylerbeyi Ahmed Paşa'yı atamıştı. Bu azlın asıl sebebi ise Hacı İbrahim Paşa'nın Şam yeniçerilerinin İbrahim Paşa'yı öldürmeye azmetmeleriydi.¹⁰²

Habsburg seferlerine katılma zorunluluğuyla bağlantılı bir sıkıntı olması yanında Mehmed Paşa'nın seferini tehlikeye sokması ve Karayazıcı'nın faaliyetlerini kolaylaştırması hasebiyle Halep ile Şam arasındaki tansiyonun sebeplerine kısaca değinmek faydalı olabilir. Her yıl Habsburg seferlerine dirlikli askerle katılan Halep beylerbeylerinin yokluğunda asayiş sıkıntıları arttığı için diğer eyaletlerde olduğu gibi eski Bağdat beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa Halep Muhafızı olarak atanmıştı. Ayrıca Ana ve Selimiye sancaklarını 'çöl beyi' unvanıyla deruhte eden Ebu Riş-oğulları da seferler sırasında bilhassa Türkmen ve Kürt aşiretlerinin yol açtığı karışıklıklarla ilgileniyordu.¹⁰³ Ali Paşa'nın ilgilendiği diğer bir mesele, Halep'ten gönderilen irsaliyenin eksiksiz şekilde başkente ulaşmasıydı.¹⁰⁴ Fakat Halep başta olmak üzere Şam, Diyarbakır, Musul ve Rakka'dan eyaletlerdeki giderler karşılandıktan sonra başkente gönderilmesi gereken irsaliyeler bir süredir gönderilmemiş ve eyaletlerin gelir-gider denetimi yapılamamıştı.¹⁰⁵ Eski bir defterdar olan Hacı İbrahim Paşa Halep yanında Şam ve Trablusşam'da miriye ait malların kontrolü ve belirli miktarda geliri tekrar başkente göndermekle mükellef tutularak 1598'de Halep valisi ve nazır-ı emvâli tayin edilmişti.¹⁰⁶ Devletin gündemi Habsburg seferlerine nakit para temin etmek iken diğer taraftan ekonomik darboğaz Şam yeniçerilerinin Halep'i adeta sömürmelerine yol açmıştı. Normalde sayıları kırkı geçmemesi gerekirken yüz yetmiş Şam yeniçerisi Halep'e yerleşmiş ve ulufelerini burada almaya başlamıştı. Mukataaların tahsisi ve başkente nakledilmesiyle ilgilenmedikleri gibi Halep halkı ile köy ve kasabalardan haraç toplamışlar; hatta devlet malını da gasp etmişlerdi.¹⁰⁷ Hacı İbrahim Paşa, bu yeniçerilerin on yedisini öldürerek Halep'teki etkinliklerine son vermişti. Bu sayede Kasım 1599'da Hüseyin Paşa'nın isyanı sırasında başkent hazinesine irsaliye gönderebilmişti.¹⁰⁸ Devlet bu parayı Habsburg seferlerinde kullanabilecekti fakat Hacı İbrahim Paşa'nın başarısı Celâlîler üzerine gönderilen orduda karışıklığa neden olmuştu.

Serdar Mehmed Paşa'nın Urfa kuşatması sürerken Karayazıcı kendisini padişah ilan edip Halim Şah ismiyle tuğra çekmeye başlamıştı.¹⁰⁹ Bu sırada Hüseyin Paşa ile anlaşmazlık yaşaması ise Mehmed Paşa'ya yaramıştı çünkü bir süre sonra Karayazıcı serdarla anlaşma yapmak için Hüseyin Paşa'yı teslim etmişti. Böylece Ocak 1598'de Mehmed Paşa Urfa kuşatmasını sonlandırmış ve Şam

¹⁰¹ *Relazioni dei Consoli Veneti Nella Siria*, haz. Guglielmo Berchet (Torino, Tipografia di G. B. Paravia E Comp., 1866), 108.

¹⁰² *Tarih-i Selânikî*, II/829-830, 832-833, 834-835, 836-837.

¹⁰³ Örneğin bkz. BOA, A.DVNSMHHM.d.73/165; Ebu Riş-oğullarının çöl beyliği ile alakalı bkz. Stefan Winter, "Aleppo et l'Émirat du désert (çöl beyliği) au xviiiè-xviiiè siècle," *Aleppo and its Hinterland in the Ottoman Period*, haz. Stefan Winter, Mafalda Ade (Leiden: Brill, 2019), 88-98.

¹⁰⁴ BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/304.

¹⁰⁵ BOA, A.DVNSMHHM.d. 73/959, 961.

¹⁰⁶ *Tarih-i Selânikî*, II/759-760.

¹⁰⁷ BOA, A.DVNSMHHM.d. 74/473.

¹⁰⁸ *Tarih-i Selânikî*, II/832, 860-861.

¹⁰⁹ Ocakaçan, agm, 276

Beylerbeyi Hüsrev Paşa yeniçerilerle eyaletine geri dönmüştü. Serdar, Hüseyin Paşa'yı da İstanbul'a yollamıştı.¹¹⁰ Karayazıcı ise Urfa'dan kaçmış; mühimmatı azalmasına rağmen Mehmed Paşa güvendiği askerlerle Karayazıcı'ya takip etmişti. Antep yakınlarında Karayazıcı'nın birliklerini yakalamış fakat meydana gelen çatışmada mağlup olmuştu (Nisan 1600). Venedik kayıtlarına göre mücadele sırasında özellikle sancakbeyi ve düşük rütbeli memurlar Karayazıcı'yı desteklemişti. Sinan Paşa mağlubiyetten sonra tekrar Karayazıcı ile anlaşmak istemiş, hatta bazı paşaların tavsiyesiyle devlet tarafından kendisine Rumeli'de bir sancakbeyliği dahi teklif edilmişti.¹¹¹ Karayazıcı ise Mehmed Paşa'yı mağlup ettikten sonra Sivas'a doğru yönelmişti. Kışlamak için Diyarbakır'a dönen serdar ise azledilme veya cezalandırılma ihtimalini düşünerek Mısır valiliğine atanmak istemişti.¹¹² Bir taraftan da Diyarbakır'da yeniden Karayazıcı'nın üzerine yürümek için hazırlıklarını sürdürüyordu. Bu sırada Sadrazam Damad İbrahim Paşa'nın izniyle eyalete dönen ve gelişmeleri takip eden Sivas Beylerbeyi Çerkes Mahmud Paşa olaya müdahil olmuştu. 1600 yılının baharında tekrar Habsburg seferine katılmadan önce İstanbul'a gelen Mahmud Paşa, Şeyhülislam Sunullah Efendi ve Sadaret Kaymakamı Hafız Ahmed Paşa'ya Karayazıcı'nın asilik yolunu terk ettiğini ve Serdar Mehmed Paşa'dan korunmak için bir derbende sığındığını söylemişti. Karayazıcı'nın affedilmesini isteyen Mahmud Paşa, onun bundan sonraki faaliyetlerinden mesul olacağını da belirtmişti. Bunun üzerine Karayazıcı Çorum sancakbeyi olarak tayin edildi. Mahmud Paşa'nın da Habsburg seferine katılmayarak, Karayazıcı ile birlikte İçel sancağında ortaya çıkan eşkıyaları yakalamasına karar verilmişti. Serdar Mehmed Paşa ise İstanbul'a çağırılmıştı.¹¹³

Karayazıcı'yı eyalet muhafızlıklarının etkisizleştiği bir dönemde emrindeki sekbanlarla Rum eyaletinin muhafazasından sorumlu tutma tercihi istenilen neticeyi vermemişti. Bu dönemde Habsburg seferlerine katılmayan ümeranın reayayı eşkıyalara karşı korumak yerine bizzat kendilerinin halka zulmetmesi yaygınlaşmıştı. Karayazıcı da sancakbeyi olduktan sonra tutumunu değiştirmemiş; Çorum'u karargâhı haline getirerek ordusuna daha fazla sekban ve levent toplayabilmişti. Venedik kaynaklarına göre, Karayazıcı, Mahmud Paşa'nın Sultan ile anlaşarak kendini öldürmeyi planladığını öğrendiğinde Karayazıcı'nın yeniden ayaklanmıştı.¹¹⁴

Karayazıcı'nın ordusu ve faaliyetleriyle alakalı önemli bilgiler paylaştan Topçular Katibi'ne göre, Serdar Mehmed Paşa ile karşılaşmadan önce Tarsus'ta sekban ve suhtelerden bin neferi bir araya getiren Karayazıcı ardından Kilis eşkıyaları, Azez Türkmenleri ve Çûm Kürtlerinden yanına gelen asilerle dört bin nefere ulaşan ordusunu birliklere ayırmış ve bu birliklerin başına bölük-başları tayin etmişti. Daha sonra Yemen ve Hint'ten firar eden 'nekebâtdan Ekrâd' ve şarktan bir alay Türkmen eşkıyası yanına gelmişti.¹¹⁵ “*Arabistan'dan Tatlar ve Tepesi Tüylü ve Dümdâr ve Alaca-atlu yirmi*

¹¹⁰ *Tarih-i Selânikî*, II/846-847.

¹¹¹ *Tarih-i Selânikî*, II/863; Ocakaçan, agm, 277-278.

¹¹² Ocakaçan, agm, 277.

¹¹³ Sağır, agt, 576.

¹¹⁴ Ocakaçan, agm, 278-279.

¹¹⁵ Yemen'deki iç karışıklıkların Celâli isyanlara etkisi gözden kaçan bir meseledir. Eylül 1597'de Zeydilerden İmam Kasım imametini ilan etmiş ve Osmanlılara karşı savaş başlatmıştı. Yemen'in tecrübeli beylerbeyi Hasan Paşa, 1600 yılına kadar süren mücadeleler sonunda İmam Kasım'ın isyanını bastırabilmişti. Bu dönemde Hasan Paşa, III. Mehmed'e yazdığı telhislerde Habsburg ve Celâli seferleri nedeniyle yeterli askeri destek alamamasından yakınmıştı. Üstelik Mısır'dan gelen askerlerin arasına Anadolu'nun Celâlîleri karışmış ve bunlar arasında Cafer isimli asi Yemen ve Türk askerlere liderlik edip Yemen'de ikinci bir karışıklık çıkarmıştı. Hatta Cafer'in daha önce Karayazıcı'nın yanında bulunduğu ve onun sağ kollarından biri olduğu iddia edilmişti. Hasan Paşa, Yemen'in Zebid bölgesine saldıran asilerle savaşmış ve Cafer'i öldürerek etkinliklerini sonlandırmıştı. Yemen'den Karayazıcı'nın ordusuna katılan neferler

binden ziyâde sekbanlar” da Karayazıcı’ya katılmıştı. Beylerbeylerinin idaresinden çıkan Zülkadriyye eyaletine bağlı Harput, Malatya ve Kars-ı Maraş sancaklarının sancakbeyleri de Karayazıcı ile ittifak yapmıştı. Böylece Karayazıcı Çorum’da sancakbeyi olduğu dönemde sadece Anadolu’dan değil Yemen ve doğu bölgelerinden gelen neferlerle artık sayısı otuz bine ulaşan bir orduya liderlik etmeye başlamıştı.¹¹⁶

Osmanlıların otuz bin askerden müteşekkil bir orduyu komutan eden Karayazıcı ile mücadele etmek için daha güçlü bir ordu kurması gerekmişti. Bunun için üç aşamalı bir plan hazırlanmıştı. Aralık 1601’de Hafız Ahmed Paşa, Celâlî üzerine gönderilecek ordunun mühimmat, nakit para ve zahire ihtiyaçlarını ilgilenmesi için Anadolu muhafızlığına atanmıştı. Halep’ten azledilen Hacı İbrahim Paşa İstanbul ve civarından toplanan askerlerle harekete geçecek ve serdar atanan eski Bağdat beylerbeyi Sokullu-zâde Hasan Paşa’ya katılacaktı. Serdar Hasan Paşa ise Musul’da Diyarbakır, Şam ve Halep eyaletinin askerleri ve ayrıca İmâdiyye Hâkimi Seyyid Hân, Cizre Hâkimi Mîr Şeref ve Ebû Riş-oğlu’nun göndereceği tüfekli sekbanlarla bir ordu meydana getirecekti. Kilis Sancakbeyi Canpolad-zâde Hüseyin Paşa da orduya dahil olacaktı.¹¹⁷ Osmanlı idaresi tecrübeli komutanları bir araya getirerek¹¹⁸ ve Diyarbakır, Halep ve Şam birlikleri Habsburg seferinden azade kılarak güçlü bir ordu kurmaya çalışılmıştı.

Celâlî üzerine gönderilen orduların bir araya gelmesi beklenildiği kadar kolay ve hızlı olmamıştı. Bu durum Karayazıcı’ya bir süre daha faaliyetlerini kolayca sürdürme imkânı vermişti. Tokat Kadısı Mevlâna Şüca¹¹⁹ Sadrazam Yemişçi Hüseyin Paşa’ya bir mektup yazarak dört aydır şehri kuşatan Karayazıcı’nın top ve tüfikle sürdürdüğü saldırıyı kesip sekbanlarını şehir etrafına yerleştirdiğini haber vermişti. Temmuz 1601’den beri Serdar Sokullu-zâde Hasan Paşa’ya birkaç defa ulak gönderdiklerini fakat serdarın henüz Diyarbakır’da ordu hazırlıklarıyla ilgilendiği için yardıma gelemediğini belirtmişti. Serdarın bu süreçte inisiyatif alarak Erzurum Valisi Osman Paşa’yı eyalet askerleriyle Diyarbakır’da ordugaha çağırıldığını da ifade etmişti. Mevlâna Şüca, Hacı İbrahim Paşa’ya da ulaklar gönderdiklerini ve onun Haziran 1601’de onun Konya’dan Kayseri’ye doğru harekete geçeceğini öğrendiklerini bildirmişti.¹²⁰

Osmanlı birliklerinin organizasyonundaki aksamadan dolayı Hafız Ahmed Paşa da Sultan III. Mehmed’i bilgilendirmek zorunda kalmıştı. Sultan’ın “*Yazıcı Sivas kalesini muhâsara eylemiş derler niçün mukayyed olmasız ve Hasan Paşa niçün yetişüp mu’avenet eylemez, kimse mukayyed değil gibi*” diyerek

muhtemelen Cafer’in öldürülmesinden sonra Anadolu’ya kaçanlardı. Konuyla alakalı bkz. Ebtisam Al-Gerafi, “Beylerbeyi Hasan Paşa Döneminde Yemen İdaresi (988-1013/1580-1604)” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015), 124-130; Orhonlu, age, 4-5, 86-87.

¹¹⁶ *Topçular Kâtibi*, I/321-322.

¹¹⁷ Sağırılı, agt, 583; *Topçular Kâtibi*, I/322.

¹¹⁸ Celâlî üzerine düzenlenecek seferin serdarı tayin edilen Sokullu-zâde Hasan Paşa, Sokullu Mehmed Paşa’nın oğlu olması yanında Acem ve Macar serhaddinde uzun yıllar savaşmış meziyetli ve tecrübeli bir komutandı. Hasan Paşa, Bağdat valisi iken Basra ve Bağdat eyaletlerinde Osmanlı varlığını tehdit eden asilerle de mücadele etmişti bkz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, “Sokulluzade Hasan Paşa” maddesi; Melis Taner, “Two Paths to Power: Sokulluzade Hasan Paşa and Hadım Yusuf Paşa and Their Art Patronage in Early-Seventeenth-Century Baghdad,” *Osmanlı Araştırmaları* 54 (2019), 62-80; Hafız Ahmed Paşa ise Budin ve Vidin’de Habsburg ve Eflak ordularına karşı mücadele etmiş; Ekim 1598’de Niğbolu ve Vidin’e yönelik saldırılar sırasında Mihai’ye mağlup olmuştu, bkz. *Tarih-i Selânikî*, II/700-701, 733, 747, 766-767, 772-773, 786.

¹¹⁹ 28 Cemaziyülevvel 1010/24 Kasım 1601’de Mevlâna Şüca’nın Tokat kadısı atandığına dair kayıt mevcuttur bkz. BOA, MAD.d.18155, 34.

¹²⁰ Orhonlu, age, 21-22.

dile getirdiği şikayetlerine karşılık Ahmed Paşa, şimdiye kadar Karayazıcı'nın faaliyetlerine dair kendisine Sivas valisinin elinden bir mektup ulaşmadığı için Sultan'a bilgi sunmadığını belirtmişti. Son gelen haberlere göre, Sivas valisi hâlâ kaledeydi ve Karayazıcı şehri abluka altına almıştı. Serdar Hasan Paşa'nın ordusuna vali ve sancakbeyleri yanında başkentten yeniçeri ve İbrahim Paşa'nın gönderildiğini hatırlatmış; kul askerlerinin ulufelerini verdiğini, gerektiğinde zorla hepsinin orduya katılmasını sağladığını ve seferde kullanılacak bütün mühimmatı temin ettiğini söyleyerek vazifesini hakkıyla yerine getirdiğini vurgulamıştı. Hacı İbrahim Paşa'yı eksikliklerini tamamladığı bir orduyla uğurlamış ve Hasan Paşa ile vakit kaybetmeden buluşması için gerekli ikazı yapmıştı. Doğu eyaletlerinden orduya katılması beklenen askerleri toplamak için kapıcı-başlarını göndermişti. Hafız Ahmed Paşa, üstüne düşeni yapmak için gece gündüz çalıştığını bir kez daha Sultan'a hatırlattıktan sonra sadece Celâlî seferiyle değil Habsburg seferinin hazırlıkları, donanmanın ihtiyaçları ve Özi ile Kefe'ye gönderilecek gemilerin mühimmatlarıyla da ilgilendiğine ve hepsiyle aynı anda uğraşmanın kolay olmadığına dikkat çekmişti.¹²¹

Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa da III. Mehmed'i Celâlî seferi hakkında bilgilendirmişti. Serdar Sokullu-zâde Hasan Paşa ve Hacı İbrahim Paşa'nın Karayazıcı'ya yaklaştıklarını belirtmişti.¹²² Ayrıca Erzurum Beylerbeyi Osman Paşa'nın beş-altı bin askerle Sivas yakınlarında serdarla buluşmayı planladığını bildirmişti. Kilis sancakbeyi Canpolad-zâde Hüseyin Paşa da iki bin askerle serdarın emrindeki Osmanlı ordusuna katılmıştı.¹²³ Diğer taraftan, Yemişçi Hasan Paşa, hazırlıklarını sürdürdüğü Habsburg seferi için ihtiyacı olan barutun Anadolu'dan temin edilememesinden şikayetçiydi. Oltu'dan yedi yüz kantar ve Karaman'dan iki bin yedi yüz kantar barutun gelmesi beklenirken, Sokullu-zâde Hasan Paşa'nın Celâlî seferi yüzünden bu barutlar tedarik edilmemişti. Sadrazam barut olmazsa savaş kazanılamayacağını defaten vurgulamış ve Sokullu-zâde Hasan Paşa'nın sözünü dinlememesinden şikayetçi olmuştu.¹²⁴

Sultan III. Mehmed'e sunulan telhisler, seferin belirli bir plan ve stratejisi olmasına rağmen iki paşanın emrindeki orduların bir araya gelmesi ve ortaklaşa hareket etmesinde sıkıntılar yaşandığını göstermektedir. Habsburg seferi için lazım olan bazı mühimmatın Celâlîlere karşı kullanılması sadrazamın canını sıkıyordu. Dahası Karayazıcı'nın Erzurum Beylerbeyi Osman Paşa'yı esir alması da durumu iyice zora sokmuştu.¹²⁵ Hamle üstünlüğünü ele geçiren Karayazıcı Sivas'tan ayrılmış ve Konya'dan Kayseri'ye doğru ilerleyen Hacı İbrahim Paşa'yı serdarla birleşmeden önce savaşımaya mecbur etmişti. Kayseri yakınlarında meydana gelen savaşta İbrahim Paşa mağlup olmuş ve Kayseri Kalesi'ne sığınmıştı (Temmuz 1601).¹²⁶ Bu sırada Diyarbakır'dan Urfa'ya geçen Serdar

¹²¹ Age, 14-16.

¹²² Age, 19.

¹²³ Age, 23.

¹²⁴ Age, 19-21; Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın bu şikâyeti üzerine Kıbrıs Beylerbeyi Şaban Paşa'ya Magosa, Lefkoşa ve Girne kalelerindeki barutu Habsburg seferine göndermesi emredilmişti bkz. BOA, İE.AS. 43/3840.

¹²⁵ Kapısının güçlü olması nedeniyle Erzurum eyaleti Hasan Paşa tarafından eski Basra beylerbeyi Ahmed Paşa'ya verilecekti (26 Aralık 1601). Yeni beylerbeyinin atanma tarihi Erzurum beylerbeyinin Karayazıcı'nın Hasan Paşa karşısındaki mağlubiyetten sonraya denk gelmesine rağmen telhislerde de sık sık dikkat çekildiği üzere başkent ile serdar arasındaki iletişim oldukça geç gerçekleşiyordu. Bu nedenle yeni Erzurum beylerbeyinin atanma tarihi başkentte kayıtlara geç düşmüş olabilir bkz. BOA, MAD.d. 18155, 35.

¹²⁶ Sağır, agt, 576-577, 583.

Hasan Paşa, Siverek civarında Karayazıcı ile karşılaşmış ve meydan savaşında Karayazıcı'nın ordusu Osmanlı birliklerine mukavemet gösteremeyip dağılmıştı (12 Ağustos 1601).¹²⁷

Karayazıcı'nın farklı bölgelerden bir araya gelen ordusunu meydan savaşında yenen Sokullu-zâde Hasan Paşa, asileri kovalamak yerine muhtemelen zahire ve mühimmat ihtiyaçlarından dolayı Tokat'ta kışlamaya karar vermişti. Tokat'ta ikamet ettiği sırada kaleye 291.000 akçe tutarında mühimmat ve cephane nakledilmişti. Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın Habsburg seferi için barut eksikliğinden şikâyetçi olduğu dönemde Tokat'a 247 kantar siyah barut gönderilmişti.¹²⁸ Kışı Tokat'ta geçiren Hasan Paşa'nın cephane bulmada ve asker maaşlarını ödemedeki sıkıntı yaşamaması için gerekli önlemler alınmıştı ve baharda yeniden başlatılacak sefere kadar Tokat Kalesi bir karargâh haline getirilmişti. Ancak, Mart 1602'de Karayazıcı, Canik Dağları'nda eceliyle vefat edince durum değişmişti. Ölümünden sonra Celâlî birliklerinin liderliğini üstlenen Deli Hasan dağılma emaresi gösteren Celâlîlerin bir kısmını tekrar toplamış ve Tokat'ta sefer hazırlıklarıyla ilgilenen Sokullu-zâde Hasan Paşa'yı gözetim altına almıştı. Ardından “*askeri bâzır değıldir, kışlaya icâzet verdi*” diyerek Tokat'a yürümüş ve Hasan Paşa ise yeterli askeri olmadığından Tokat Kalesi'nden çıkmamıştı. Kuşatma sırasında Hasan Paşa sekbanlardan birinin tüfek kurşunuyla vurulup şehit düşmüştü.¹²⁹ Sokullu-zâde Hasan Paşa'nın ölümü, Anadolu coğrafyasının yeniden asilerin saldırılarına karşı savunmasız kalmasına yol açmıştı.

Habsburg seferleri devam ederken doğu eyaleti birliklerinden Celâlîlere karşı ordu kurmakta zorluk yaşayan Osmanlılar, asilere karşı zafer kazanmış ordunun de dağılmasıyla sarsılmıştı. Üstelik 1601'de Habsburglarla bir barış antlaşması imzalamak girişimden sonuç alınamayınca Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa Habsburg seferine çıkmaya mecbur kalmıştı.¹³⁰ Haziran 1602'de Yemişçi Hasan Paşa'nın Habsburg seferi hazırlıkları kapsamında doğu eyaletlerinden sefere katılacak ve Celâlî ordusunda görev alacak birlikler taksim edilmişti. Sokullu-zâde Hasan Paşa'nın yerine Diyarbakır Beylerbeyi Hadım Hüsrev Paşa Celâlî serdarı tayin edilmişti. Anadolu beylerbeyi atanan Nuh Paşa Habsburg seferinde görevlendirilirken, Anadolu eyaletine bağlı Kangırı, Bolu, Kastamonu ve Ankara sancaklarındaki züamâ ve tımarlı sipahiler Celâlî seferine katılacaktı. Karaman beylerbeyi Habsburg seferine katılacak iken, eyalete bağlı Karaman, Niğde ve Kırşehir sancaklarındaki dirlikli askerler Celâlî ordusunda bulunacaktı. Sivas beylerbeyi ise eyalet askerleriyle Habsburg seferine katılmayacak ve Hüsrev Paşa'nın yanında olacaktı. Diyarbakır beylerbeyi Habsburg seferine gidecekti fakat eyaletteki sancakbeyleri ve sancak askerleri Celâlîlere karşı savaşacaktı.¹³¹ Hüsrev Paşa, Kürt beylerini de bir araya getirmekle görevlendirilmişti.¹³² 3 Muharrem 1011/23 Haziran 1602'de Şam'daki yeniçeri ağasına gönderilen hükümde, normalde Habsburg seferine katılmaları gerekirken Anadolu'da Celâlîlerin faaliyetlerinin artması üzerine bu sene için Şam yeniçerileriyle Hüsrev Paşa'nın emrindeki orduya katılmaları emredilmişti. Şam eyaletine bağlı

¹²⁷ *Topçular Kâtibi*, I/323; Sağırılı, agt, 584.

¹²⁸ TSMA.d. 9926, vr. 2a; Hasan Paşa'nın yanında sefere katılan yeniçeri ve kapıkulu sipahilerinin maaşları için ordu defterdarı Mehmed Efendi'ye Tokat'a gitmesi ve Rum Defterdarı Derviş Efendi'den yirmi yük akçe; Kemah, Sivas, Tokat, Divriği vilayet haraçlarından yirmi yük akçe ve Tokat mukataasından bir miktar akçeyi toplaması emredilmişti bkz. BOA, İE.AS. 3/186.

¹²⁹ *Topçular Kâtibi*, I/325; Sağırılı, agt, 585.

¹³⁰ Hadnagy Szabolcs ve Papp Sándor, “Békekötési kiserlet a tizenöt éves háború idején, 1601-ben,” *AETAS-Történettudományi folyóirat*, 2 (2003), 120-157.

¹³¹ *Topçular Kâtibi*, I/329.

¹³² Sağırılı, agt, 586.

Safed, Aclûn, Nablus, Gazze, Hama, Leccûn, Hums ve Tedmür sancakbeylerine de sancaklarındaki askerlerle Celâlî seferinde bulunmaları buyrulmuştu.¹³³

Habsburg ve Celâlî seferlerinde görev alan doğu eyaleti birlikleri bu düzene göre taksim edilmesine rağmen Hüsrev Paşa birlikleri bir araya getirmeyi başarmamış ve asilerle mücadele edememişti. Çünkü Şam, Maraş ve Halep askerleri serdara itaat etmeyi ve orduya katılmayı reddetmişti. Hüsrev Paşa'nın toplayabildiği askerler ise Sivas'a ulaştığında kışın gelmesini bahane ederek dağılmıştı.¹³⁴ Başarısız olan Hüsrev Paşa görevden alınarak Anadolu Muhafızı Hafız Ahmed Paşa yeni Celâlî serdarı olarak atanmıştı. Hüsrev Paşa'nın emrine girmesi beklenen birlikler dışında, mesela eski Halep beylerbeyi Elvend-zâde Hasan Paşa'ya da Celâlîlere karşı ordu kurmaya uğraşan Ahmed Paşa'nın yardımına gitmesi emredilmişti.¹³⁵ Diğer taraftan, Ahmed Paşa muhtemelen emirlere itaat etmedikleri için Karaman ve Halep beylerbeyi yanında Ankara, Hamid, Divriği, Karahisar-ı Sahib, Teke, Karahisar, Saruhan ve Arapkir sancakbeylerini değiştirmişti (Aralık 1602-Ocak 1603). Hafız Paşa vali ve sancakbeyi tercihlerinin çoğunu Celâlîlere karşı mücadele edenler sancakbeylerinden ve dergâh-ı âlî çavuş ile müteferrikalarından yapmıştı.¹³⁶ Bu meyanda Elvend-zâde Hasan Paşa'nın Şehrizol beylerbeyi olarak tayin edilmesine de vesile olmuştu.¹³⁷

Hafız Ahmed Paşa yeni vali ve sancakbeylerinin çabalarıyla Celâlîlere karşı güçlü bir ordu kurmayı umuyor olmalıydı. Ancak, Kütahya'da karargâh kuran serdarın ordusuna yine beklenen sayıda asker katılmamıştı. Hafız Ahmed Paşa'nın asker toplayamamasının sebeplerinden biri Batı Anadolu'daki eşkıyalık faaliyetleriydi.¹³⁸ Mesela, Tire Kadısı Mehmed Efendi III. Mehmed'e bir arz yazarak, Saruhan ve Aydın livalarında halkın Celâlî korkusu yüzünden yurtlarını terk etmeye meyilli olduklarını ve Habsburg seferinden dönen Aydın Sancakbeyi Mehmed Bey'in bu korkunun bir nebze azalmasını sağladığını belirtmişti. Bu nedenle Mehmed Bey'in sancak askerleriyle Anadolu Muhafızı Nuh Paşa'nın yanına gitmesi emrinin ertelenmesini ve sancakbeyinin Aydın'da kalmasına izin verilmesini istemişti.¹³⁹ Hafız Ahmed Paşa'nın ordu kuramadığını öğrenen Deli Hasan da Osmanlılarla savaşmak için Kütahya'ya gelmişti. Celâlîlere karşı savaşmaktan çekinen serdar, Kütahya Kalesi'ne sığınırken, Deli Hasan üç günlük bir kuşatmanın ardından kış şartlarının ağırlaşması üzerine Kütahya'yı tahrip etmiş ve kışlamak için Karahisar-ı Sahib'e dönmüştü.¹⁴⁰

Hafız Ahmed Paşa'nın başarısızlığı İstanbul'da kapıkulu sipahilerinin başlattığı ve Sultan III. Mehmed'in ayak divanına çıkmaya zorlandığı büyük isyanı da tetiklemişti. Sipahi ve yeniçeriler “*eyâletlerde Celâlî peydâ olup, memâlikler de ‘adu sekbânlar zıbtında; mîr-i mîrânlar dahi etmezler; Anadolu Eyâleti ve Karaman ve Sivas ve Mar’uş ve Adana ve Halep ve Erzurum ve Rakka bi’l-cümlle Celâlîler temlîk edüp, vilâyet a’yânları terk-i vatan edüp*” diyerek şikayetlerini dile getirmişti.¹⁴¹ Doğu eyaletlerindeki askerî güçler Celâlîlerle mücadele etmekte etkisiz kalmış, asiler doğu eyaletlerine tahakküm altına

¹³³ BOA, İE.DH.17/1151, 1-2

¹³⁴ Sağır, agt, 589.

¹³⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 935, 11.

¹³⁶ BOA, MAD.d.18155, 95, 98, 99, 102.

¹³⁷ BOA, MAD.d.18155, 106, 3 Şaban 1011 (16 Ocak 1603).

¹³⁸ Ahmed Paşa Anadolu muhafızı olduğu dönemde Teke ve Hamid civarında reayaya zarar veren eşkıyalarla mücadele etmişti bkz. BOA,HAT.1146/17.

¹³⁹ BOA, İE.DH.7/6519.

¹⁴⁰ Sağır, agt, 589.

¹⁴¹ *Toğçular Kâtibi*, I/344.

almış ve Deli Hasan'ın Kütahya'ya ilerlemesi durdurulamamıştı. Bu durum İstanbul'da isyana sebep olurken, Belgrad'da kışlakta olan Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa başkente dönmek zorunda kalmıştı (7 Şubat 1603).¹⁴² Sadrazam kapıkulu sipahilerinin isyanını bastırdıktan hemen sonra 10 Ramazan 1011/21 Şubat 1603'te eski veziriazam Cerrah Mehmed Paşa ikinci vezirlikle Celâlî serdarı tayin etmişti.¹⁴³ Kısa süre sonra Cigalazâde Sinan Paşa Celâlî serdarı atanmıştı. Anadolu'daki vali ve sancakbeyleri yanında Gürcistan'daki Lori eyaletinin beylerbeyi Nazır Paşa'ya da acilen serdarın ordusuna katılması emredilmişti.¹⁴⁴ Ancak, 17 Zilkade 1011/27 Nisan 1603'de Celâlîlerin lideri Deli Hasan Habsburg seferine gitmesi karşılığında affedilerek Bosna beylerbeyi atanınca durum değişmişti.¹⁴⁵ Bu ani gelişme Celâlîlerin artık tek bir liderin komutasında büyük bir ordu şeklinde hareket etme şanslarına son vermiş ve Celâlîler farklı asi liderlerin emrinde farklı bölgelere yayılmıştı.¹⁴⁶ Devlet tek cephede Celâlîlerle mücadele etme mecburiyetinden kurtulmuş ve eşkiya takibiyle Anadolu'da düzen ve istikrarı kurma şansını yakalamıştı.

22 Zilkade 1011/3 Mayıs 1603'de Anadolu Beylerbeyi Nuh Paşa vezaretle Anadolu serdarı olarak atanmıştı.¹⁴⁷ Nuh Paşa vakit kaybetmeden ordu hazırlıklarına başlayarak ilk önce Hafız Ahmed Paşa'nın hizmetinde olan cebeci ve kapıcıların yoklamasını yapmıştı.¹⁴⁸ Bir süre sonra Nuh Paşa III. Mehmed'e bir telhis yazarak ordu hazırlıkları hakkında bilgi vermişti. Kurban Bayramı'na kadar (10 Zilhicce 1011/21 Mayıs 1603) Bursa'da başkentten kapıkulu askerlerinin gelmesini bekleyecek ve bayramdan sonra Eskişehir'e hareket edip sancaklardan gelen askerlerle Celâlîler üzerine gidecekti. Nuh Paşa, Anadolu, Karaman, Rum, Zülkadriyye ve Batum valilerin eyalet askerleriyle Habsburg seferine memur olduğunu belirtmişti. Celâlî seferine katılmaları için başkentten yeniçeri, silahdar ve sol ulufeciler yanında Halep, Şam, Trablusşam, Rakka, Diyarbakır, Erzurum ve Kars beylerbeyleri ve Revan Beylerbeyi Şerif Paşa'ya¹⁴⁹ emirler göndermişti. Ekrad beyleri, Adana hakimleri, Şam yeniçerileri ve Kilis'te olan Canpolad-zâde Hüseyin Paşa'yı da sefere davet etmişti. Nuh Paşa, bütün birliklerin toplanmasıyla Anadolu'da tekrar huzur sağlamayı umut ediyordu. Son cümlesinde Hafız Ahmed Paşa ve eski serdar Hüsrev Paşa'nın da seferleri ilgilendiren hususlarda emirler vermesinin karşılığa sebep olduğuna temas etmiş ve Sultan'dan bu duruma çözüm bulmasını istemişti.¹⁵⁰ 28 Zilhicce 1011/6 Haziran 1603'te Ahmed ve Hüsrev Paşalara şikayetçi dinlememeleri, tuğra çekmemeleri ve vergi toplamaları hususunda emirname gönderilmişti.¹⁵¹

Doğu eyaletlerinden Habsburg ve Celâlî seferlerinde savaşacak birlikler kâğıt üzerinde taksim edilmiş olmasına rağmen özellikle Anadolu'daki düzensizlik askerlerin toplanmasını zorlaştırıyordu. Serdar-ı Ekrem Yemişçi Hasan Paşa 1602'de İstolni-Belgrad'ın yeniden fethi ve

¹⁴² III. Mehmed sadrazamın başkente gelmesi halinde Habsburg serhaddinde sıkıntı çıkabileceğine dikkat çekmiş ve kararı kendisine bırakmıştı bkz. TSMA.d.4967, vr. 22a.

¹⁴³ BOA, MAD.d.18155, 112.

¹⁴⁴ BOA, AE.SMMD.III.1/15; Çorum sancakbeyine serdarın yanına katılması için gönderilen emir için bkz. BOA, İE.DH.6/586.

¹⁴⁵ BOA, MAD.d.18155, 127.

¹⁴⁶ Akdağ, age, 221-227.

¹⁴⁷ BOA, MAD.d.18155, 128; Nuh Paşa'ya serdar atanmadan birkaç gün önce Bursa ve etrafında şarap satanların mal ve emlağını hazineye alıp cezalandırılması emredilmişti bkz. BOA, İE.DH.28/2503, 15 Zilkade 1011 (26 Nisan 1603).

¹⁴⁸ BOA, İE.DH.6/524, 2 Zilhicce 1011 (13 Mayıs 1603).

¹⁴⁹ Şerif Paşa'ya gönderilen sefere katılma emri için bkz. BOA, İE.AS.13/1284, 15 Zilhicce 1011 (26 Mayıs 1603).

¹⁵⁰ Orhonlu, age, 77-78.

¹⁵¹ BOA, İE.DH.5/432.

Budin'in düşman tarafından kuşatılması gibi çok cepheli mücadelelere sahne olan sefere, Anadolu ve Karaman'dan asker gelmemesinden şikayetçi olmuştu.¹⁵² Keza Nisan 1603'te İstolni-Belgrad muhafazasında bulunan Karaman Valisi Derviş Paşa III. Mehmed'e pek çok Karaman askerinin dirliklerini kaybetme korkusuyla memleketlerine döndüklerini ve tekrar sefere gelmek istemediklerini haber vermişti.¹⁵³ Bunun üzerine Mayıs 1603'ten itibaren Karaman ve Rum beylerbeylerine eyalet askerleriyle Habsburg seferine gitmeleri için yeni emirler yazılmıştı.¹⁵⁴ Yörük Dağı Türkmenleri'nin de sefere katılmaları için önlemler alınmıştı.¹⁵⁵ Buna rağmen beylerbeyleri askerleri sefere sürmekte sıkıntı çekmeye devam ediyordu. Anadolu Beylerbeyi Ali Paşa merkeze yazdığı arzda, pek çok defa çavuşlarla emirler göndermesine rağmen sancaklardan dirlikli askerlerden çok azı Rumeli'ye geçirebildiğini haber veriyordu. Bu yüzden Sultan'dan her bir askeri evinden çıkarıp sefere sürmek için yetki vermesini istemişti.¹⁵⁶ Sonunda 7 Safer 1012/17 Temmuz 1603'te oldukça önemli bir karar alınarak, sefere katılmayan züamâ, tımarlı sipahi, çavuş, kâtip, müteferrika ve çavuş oğulları evlerinin mühürleneceği ve kendilerinin de kapılarının önünde asılacağı Kütahya'da ilan edilmişti. Anadolu ve Karaman'daki kadılara bu emir gereğince teftişe başlamaları emredilmişti.¹⁵⁷

Seferlere katılmayan askerlerin katledileceği kararına rağmen doğu eyaletlerinden seferlere asker tedarik etmekte yaşanan sıkıntılar son bulmamıştı. Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa III. Mehmed'e yazdığı bir telhiste, Rum Beylerbeyi Alacaatlu Ahmed Paşa'nın Habsburg seferi için harekete geçmemesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti. Defalarca emir göndermiş olmasına rağmen Ahmed Paşa ayak diriyordu çünkü amacı biraz vakit geçirdikten sonra sefere yetişmedim bahanesiyle eyaletinde kalmaktı. Sadrazam'a göre, Ahmed Paşa'nın yanında çok fazla levent vardı ve Anadolu'daki eşkıyalık olaylarının müsebbiplerinden biri bizzat valinin kendisiydi. Bu nedenle Sivas valisinin Rumeli'ye geçip en azından Tuna yalıları muhafazasından bulunması elzemdi; böylece Anadolu'daki fesatlıklarına son verilebilecekti. Sadrazam, Sultan'a Ahmed Paşa'ya bu minvalde bir ferman yazmasını istemişti.¹⁵⁸ Sadrazamın tavsiyesi üzerine Sultan, Ahmed Paşa'yı Habsburg seferine davet eden bir ferman göndermiş; önce Ahmed Paşa'yı Celâlîlere karşı başarıyla mücadelesini tebrik etmiş ve ardından kapı askerleriyle Habsburg seferine katılmasını emretmişti.¹⁵⁹

Devlet sert önlemler olarak Anadolu'dan seferlere asker toplamaya uğraşırken, diğer taraftan yaklaşık on yıldır devam eden Habsburg seferleri Anadolu'nun farklı bölgelerinden uzun

¹⁵² Orhonlu, age, 67.

¹⁵³ BOA, İE.DH.7/633, 25 Şevval 1011 (7 Nisan 1603).

¹⁵⁴ Rum Beylerbeyi Ahmed Paşa'ya Çorum sancakbeyini yanına alması ve yol üzerinde kimseye zarar vermeden Rumeli'ye geçmesi hakkında gönderilen emir için bkz. BOA, AE.SMMD.III. 3/324, Evâhir-i Zilkade 1011 (1-11 Mayıs 1603); 16 Zilkade 1011/27 Nisan 1603'te Tarsus, Sis ve Alaiye sancakbeylerine Karaman beylerbeyi yanında sefer katılmaları emredilmişti bkz. BOA, İE.AS.60/5452; 19 Zilhicce 1011/30 Mayıs 1603'te Karaman Beylerbeyi Mustafa Paşa'yı sefere çıkarmak için başkentten kapıcı-başı görevlendirilmişti bkz. BOA, İE.AS.11/1012.

¹⁵⁵ Yörüklerin tahire izin vermemesi nedeniyle vergi ve askerlik meselelerinde sıkıntılar yaşanmıştı bkz. BOA, İE.DH.7/634; Yörük Dağı Türkmenlerine gönderilen sefere çıkma emri için bkz. BOA, İE.AS.60/5460, 22 Zilkade 1011 (3 Mayıs 1603).

¹⁵⁶ BOA, C.AS.354/14650, 3 Safer 1011 (13 Temmuz 1603).

¹⁵⁷ BOA, C.AS.292/12137.

¹⁵⁸ Orhonlu, age, 49-50; III. Mehmed'in ayak divanına çıktığı isyan sırasında kapıkulu sipahileri "*Sivas eyaleti Alaca Athl demekle ma'ruf Ahmed Paşa zorbalari hükmünde*" diyerek şikayetlerini dile getirmişlerdi bkz. Nâimâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Nâimâ (Ravşatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Abbâri'l-Hâfikayn)*, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007), I/217.

¹⁵⁹ BOA, C.AS.276/11463, 2 Safer 1012 (16 Temmuz 1603).

yolculuklarla Macar serhaddine giden askerleri psikolojik ve fiziki olarak yıpratmıştı. Maraş Valisi Köse Sefer Paşa'nın III. Mehmed'e Habsburg seferinden feragat etmek ve Anadolu Serdarı Nuh Paşa'nın yanına gitmek için yazdığı arz bu durumu birinci elden yansıtmaları bakımından oldukça dikkat çekicidir. Sefer Paşa sefer emri geldikten sonra “*tedarikimizi görüp çıkıp vilâyet-i Maraş serâb ü yebâb olub tımarlardan nesne hâsıl etmeyen züamâ ve sipahinin kimini piyâde kimi süvâri çıkarup*” harekete geçmişti. Ancak, dirlikleri artık masraflarına yetmeyen sancaklardaki askerler Temmuz 1603'e kadar kararlaştırılan menzile ulaşamamıştı. Bu yüzden bu tarihten sonra Macar seferine yetişmeleri mümkün değildi. Sefer Paşa, eyalet askerlerini geride bırakarak kapı halkıyla yürüyüşüne devam etse bile yine zamanında Osmanlı ordusuna katılamayacağını belirtmişti. “*Üzerimizde olan ademlerimiz kulları Üngürüs sözünden müteffir olmağla*” diyerek uzun savaşların askerlerin psikolojisinde yol açtığı tahribatı bu veciz sözle ifade etmişti. Macaristan'a gitmekte ısrar ederse artık Üngürüs sözünden nefret eden kapı askerleri kaçıp gidecekti. Üstelik Maraş etrafında dolaşan leventler de memleketi yağmalamak için fırsat kolluyordu. Sefer Paşa durumunu böyle izah ettikten sonra pek çok paşanın Celâlî seferine katıldığının haberini aldığını söylemiş ve Sultan'dan bu sene kapı halkıyla Celâlîlere karşı savaşması için izin istemişti. Fakat Paşa'nın teklifi kabul edilmemiş ve sefere yetişemese bile Tuna yalılarının muhafazasında bulunmasını uygun görülmüştü.¹⁶⁰

Tablo 3 1601-1603 yılları arasında doğu eyaletleri birliklerinin seferlerde görevlendirilmesi

Doğu Eyaletleri Birliklerinin Seferlere Taksimi	
Habsburg Seferi	Celâlî Seferi
1601	
Anadolu Karaman Rum (Sivas) Zülkadriyye (Maraş)	Diyarbakır Şam yeniçerileri Erzurum Halep Kilis Sancakbeyi Canpoladzâde Hüseyin Paşa İmadiye, Cizre Hakimleri Ebu-Rişoğulları
1602	
Anadolu Karaman Diyarbakır	Anadolu eyaletine bağlı Kangırı, Bolu, Kastamonu, Ankara sancakları Karaman eyaletine bağlı Karaman, Niğde, Kırşehir sancakları Rum (Sivas) Diyarbakır eyaletine bağlı sancaklar Şam yeniçerileri ve Şam eyaleti sancakları Zülkadriyye (Maraş)
1603	
Anadolu Karaman Rum (Sivas) Zülkadriyye (Maraş) Batım Yörük Türkmenler	Halep Şam Trablusşam Kars Diyarbakır Erzurum Rakka Revan

¹⁶⁰ BOA, İE.DH.7/701, 19 Rebiyülahir 1012 (26 Eylül 1603).

Doğu eyaletlerinden sadece Habsburg seferine değil Nuh Paşa'nın ordusuna asker toplamakta da sıkıntılar yaşanmıştı. Temmuz 1603'te III. Mehmed'e her sene Habsburg ve Celâlî seferine katılan Anadolu beylerbeyinin o sene için orduya katılmakta isteksiz davrandığı haber verilmişti. Sultan'dan beylerbeyine sefere katılması için emir yazması istenmişti.¹⁶¹ Diyarbakır Beylerbeyi Ömer Paşa ise Sultan'a yazdığı arzda, bundan önce Diyarbakır'da zeameti olan dergâh-ı âlî mütefferika ve çavuşlarının Celâlî seferine katılmaları emredilmişken, son günlerde bu askerlerin Habsburg seferine gitmelerine dair haberlerin yayılması yüzünden kararsız kaldığını bildirmişti. Kendisine geçen sene Habsburg seferine gidenleri yine Rumeli'ye göndermesi ve geri kalanlarla Nuh Paşa'ya katılması emredilmişti.¹⁶² Nuh Paşa'nın telhisleri ise sıkıntının bu kadar basit olmadığını ortaya koymuştu. Buna göre, Ömer Paşa ve Diyarbakır'dan asker sürmekle görevlendirilen Kapıcı-başı Abdülkerim Ağa arzlar gönderip, Kürt bölgelerinden çok fazla asker gelmesini ümit ettiklerini fakat kısa süre önce Kürt beylerinin bölgede karışıklık çıkarması sebebiyle şimdi buradan hiç asker gelemeyeceğini bildirmişti. Ayrıca Ömer Paşa kapıkulu askerlerinin taşkınlık çıkarmasından da şikayetçiydi. Yakın zamanda Erzurum beylerbeyi değiştirildiği için Erzurum'dan da asker gelemeyecekti. Şam yeniçerileri de beylerbeyleri olmadan savaş katılmayacaklarını ilan etmişti. Nuh Paşa “*askerin bu vechile olan hareketi ile bilmezüz hâl neye var*” diyerek durumun vahametine dikkat çekerken, orduya katılacak vali ve sancakbeylerine merkezden yeniden emirler gönderilmesini istemişti.¹⁶³

Karayazıcı'ya karşı düzenlenen sefer sırasında Osmanlı ordusunda anlaşmazlıklara neden olan ve bu yüzden Halep Valisi Hacı İbrahim Paşa'nın azledilmesiyle sonuçlanan Halep ve Şam arasındaki gerginlik Nuh Paşa'nın ordu hazırlıklarını da kötü yönde etkilemişti. Çatışmanın temelinde Şam yeniçerilerinin Halep'te istihdam edilmesinden sonra ortaya çıkan ekonomik ve güvenlik sıkıntıları vardı. Şam yeniçerilerine Halep'e gitmemeleri için emirler gönderilmiş fakat bu çözüm olmamıştı. Ekim 1603'te Kilis sancakbeyi Canpolad-zâde Hüseyin Paşa, Adana Hâkimi Mehmed Paşa, Ebuşir-oğlu Ahmed Bey ve Emir Yusuf Seyfi'ye Halep Beylerbeyi Nasuh Paşa'ya destek vererek Şam yeniçerilerinin Halep'te tasallutlarına son vermeleri emredilmişti. Ayrıca Halep'te süregiden düzensizlik ve Şamlıların korkusu yüzünden ulufeli ve dirlik sahibi askerler o sene sefere katılmamak için Sultan'dan izin istemişler ve istekleri kabul edilerek seferden azade kılınmışlardı.¹⁶⁴

Doğu eyaletlerinden yeterli sayıda asker gelmemesi dışında Nuh Paşa'yı etkileyen bir diğer gelişme Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın Celâlî seferi finansmanı için ayrılan bütçeye yönelik eleştirileriydi. Bu konuda Sultan III. Mehmed'e yazdığı ilk telhiste, Habsburg seferine gidecek kapıkullarının mevacibleri için 600.000 florinin gerektiğini fakat şimdiye kadar 400.000 florinin kendisine verildiğini hatırlatmıştı. Üstelik Nuh Paşa'nın emrindeki kapıkulu askerlerine de 136.000 flori ödenmeliydi. Bu durumda Habsburg seferine katılan askerlerin maaşlarına geri kalan flori yetmeyecekti. Sadrazam 100.000 flori Nuh Paşa'ya ayırdıktan sonra 300.000 flori Habsburg seferine

¹⁶¹ BOA, İE.AS.25/2281, 26 Muharrem 1012 (6 Temmuz 1603).

¹⁶² BOA, İE.DH.6/617, 18 Muharrem 1012 (28 Haziran 1603).

¹⁶³ Orhonlu, age, 46-47.

¹⁶⁴ BOA, İE.DH.7/688, vr. 1-2, 25 Rebiyülahir 1012 (2 Ekim 1603); Halep Valisi Nasuh Paşa'nın döneminde Halep'te yaşanan sıkıntılar için bkz. Emirhan Özçelik, “Fransa Büyükelçisi Achille de Harlay de Sancy'nin Kaleminden Bir Osmanlı Sadrazamının Hayatı: Relation de la vie & de la mort de Nassouf Pasha”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* 21 (2023), 25-30.

giden kapıkullarına tahsis edeceğini fakat bu para ile maaşları ödemeyeceğini belirtmişti. Sultan III. Mehmed ise sadrazama “*bu kadar hazîne verdük daba ne istersin ceddîm rubîçün bir daba istersen ikaba müstebak olursun*” diye sert bir cevap vermişti.¹⁶⁵ Yemişçi Paşa ikinci telhisinde şikâyet etmekten vazgeçmiş; sipahi oğlanları, sağ ve sol gurebâ, sağ ulufeciler ile dergâh-ı âlî yeniçerileri ve diğer kapıkulu askerlerinin Macar seferine memur olduklarını, silahdar ile sol ulufeciler ve bir miktar yeniçeri ile kapıkulu askerinin ise Anadolu’da “*eşkeyâ defîne me’mur olan*” Serdar Nuh Paşa’nın emrine tayin edildiğini açıklamıştı. Önceki seneler bütün kapıkulu askerleri Habsburg seferinde maaşlarını alırken, şimdi birlikler bölündüğü için Nuh Paşa emrindeki kapıkullarının ulufelerini talep etmişti. Zira Paşa maaşları ödeyemediği için henüz Bursa’dan hareket edememişti. Sadrazam önceki telhisinde de bahsettiği üzere, kapıkullarına toplamda ödenecek 400.000 florinin 100.000’nini Nuh Paşa’ya göndermeyi ve geri kalanını Habsburg seferinde bulunanlara tahsis etmeye karar vermişti.¹⁶⁶ Ulufelerin başkentten gönderilen hazineyle ödenmesi kararlaştırılmasına rağmen Nuh Paşa’nın özellikle Anadolu’daki mukataa ve diğer kalemlerden para toplaması merkezin tepkisini çekmişti. Sultan, kendisine ferman göndererek, uyarılara aldırılmayıp bir daha vilayet gelirlerini asker ve sefer masraflarına harcarsa cezalandırılacağını bildirilmişti.¹⁶⁷

Serdar Nuh Paşa birçok zorluk ve kısıtlı imkanlarla hazırladığı orduyla Temmuz 1603’den itibaren Anadolu’nun farklı bölgelerinde etkinliklerini sürdüren Celâlîlerle mücadele etmeye başlamıştı.¹⁶⁸ Mesela, Kütahya kahya-yeri olduğu iddiasıyla kırk-elli sipahi toplayarak Uşak’ta insanların mallarına el koyan asilerin yakalanmasıyla ilgilenmiş ve kendisine sipahilerin kabahatleri fazlaysa öldürmesi fakat değilse sefere sürmesi emredilmişti.¹⁶⁹ Temmuz 1603’te Konya’ya ulaşan Nuh Paşa, III. Mehmed’e yazdığı telhiste Diyarbakır Beylerbeyi Ömer Paşa’nın eyalet askerleriyle orduya katılmadığını haber vermişti. Eski Şam beylerbeyi Osman Paşa ise iki bin askeriyle ordugaha gelmiş, hatta dört bin askeriyle Niğde etrafında asilik yapan ve daha önce de devlet görevlerini reddeden Gurgur-oğlu’nu da serdarın ordusuna katılmaya ikna etmişti.¹⁷⁰ Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa’nın Sivas Valisi Ahmed Paşa üzerinden vali veya sancakbeylerinin Celâlîler gibi eyaletlerde şiddet ve yolsuzluk olaylarının aktörlerinden olduğunu işaret etmesine benzer şekilde Nuh Paşa da asi liderler dışında ümera ile mücadele etmişti. Sivas eyaletine bağlı Divriği’de sancakbeyi ve diğer memurların halka uzun zamandır zulmettiği ve Hadım Hüsrev Paşa’nın zamanında bu sıkıntıya çözüm üretmediği ortaya çıkınca Nuh Paşa konuyla ilgilenmeye memur kılınmıştı.¹⁷¹

Serdar Nuh Paşa kısa süre sonra görevini yerine getirememesi gerekçesiyle azledilmişti (Ekim 1603).¹⁷² Nuh Paşa’nın yerine Celâlî serdarı atanan Halep Beylerbeyi Nasuh Paşa Afyon yakınlarında meydana gelen savaşta Celâlîleri mağlup etmeyi başarmıştı (Kasım 1603).¹⁷³ Nasuh Paşa Celâlî liderlerinin ittifak halinde daha büyük çaplı saldırılar yapmasının önünü kesmişti; fakat

¹⁶⁵ Orhonlu, age, 27-28.

¹⁶⁶ Orhonlu, age, 36.

¹⁶⁷ BOA, İE.DH.7/708, 21 Rebiyülevvel 1012 (29 Ağustos 1603).

¹⁶⁸ BOA, İE.DH.7/702, Evâhir-i Rebiyülevvel 1012 (28 Ağustos-7 Eylül 1603).

¹⁶⁹ BOA, C.ZB.29/1434, 5 Safer 1012 (15 Temmuz 1603).

¹⁷⁰ Orhonlu, age, 47-48; Akdağ, age, 221-222; 26 Muharrem 1012/6 Temmuz 1603’de Gurgur-oğlu’nun Niğde’de gerçekleştirdiği zulüm ve kıyımlar hakkında merkeze bir rapor verilmişti, bkz. BOA, İE.DH. 6/612.

¹⁷¹ BOA, C.ZB.28/1361.

¹⁷² Sağırılı, agt, 602-603; Akdağ, age, 241-242; Na’imâ ise Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa’nın Nuh Paşa’ya karşı düşmanlığını azledilmesinin sebebi olarak göstermişti bkz. *Târib-i Na’imâ*, 1/234.

¹⁷³ *Topçular Kâtibi*, I/356, 370-371.

1603 sonu ve 1604 yılının ilk aylarında meydana gelen gelişmeler Anadolu'da karmaşanın bir süre daha sürmesine yol açmıştı. Aralık 1603'te III. Mehmed vefat etmiş ve I. Ahmed tahta geçmişti. Yeni Sultan, Mısır Valisi Malkoç-zâde Yavuz Ali Paşa'yı sadrazam ve serdar-ı ekrem atayıp Habsburg seferine gönderirken, diğer taraftan Nasuh Paşa'nın asilere karşı mücadelesini sürdürmesini istemişti. 1603'ün son aylarında Safevi orduları Şah I. Abbas'ın emrinde Tebriz ve Revan saldırınca Cigala-zâde Sinan Paşa komutasında başka bir ordunun da Acem serhaddinde gönderilmesi gerekmişti. Osmanlı ordusu üç cephede birden savaşmak zorunda kalınca Nasuh Paşa elinde kalan yetersiz kuvvetlerle Celâlî takibini yerine getirememişti.¹⁷⁴ Safevi seferlerinin başlaması doğu eyaletlerinin askeri birliklerinin Habsburg seferlerine katılma mecburiyetine son vermişti. Şark Serdarı Cigalazâde Sinan Paşa'nın emrindeki orduya Anadolu, Karaman, Sivas, Maraş, Erzurum, Halep, Şam, Rakka, Diyarbakır ve Van beylerbeyleri, sancakbeyleri ve askerlerinin katılmasına karar verilmişti.¹⁷⁵ Netice itibarıyla 1603-1606 arasında Habsburg seferlerinin son safhasında doğu eyaletlerinden birlikler Macaristan'a çağırılmamıştı. Cigalazâde Sinan Paşa'nın başarısızlığından sonra doğu eyaleti beylerbeyleri ve birlikleri Kuyucu Murad Paşa'nın liderliğinde Celâlîlere karşı düzenlenen seferlerde görev almayı sürdürmüştü.¹⁷⁶

SONUÇ

1593'te Habsburg seferleri başladığında doğu eyaletlerinden birlikler her yıl Macaristan'a gitmiş ve bir kısım eyalet askerleri beylerbeyleriyle Rumeli'de kendilerine tayin edilen yerlerde kışlamıştı. 1593-1600 yılları arasında Anadolu, Karaman, Rum, Erzurum, Maraş, Diyarbakır, Halep, Şam, Rakka ve bazı zamanlarda Tebriz, Şirvan, Lori eyaletlerinin askerlerinin beylerbeyleri komutasında Habsburg seferlerine katılmıştı. Bu dönemde belirli sayıda asker ve idarecinin denetiminde kurulan eyalet muhafızlıkları doğu eyaletlerinde düzen ve güveni tesis etmekle görevlendirilmişti. İlk senelerde eşkıyalık faaliyetlerine karşı başarılı olan eyalet muhafızlıkları, gerek seferlerin eyaletlerin askerî düzeninde yol açtığı hasarların fazlalaşması gerekse Celâlîlerin daha büyük ordular kurması sonucunda zamanla işlevini yitirmişti. 1599 yılına Anadolu ve Karaman Muhafızı Hüseyin Paşa'nın isyan etmesi ve Karayazıcı'ya katılması hem eyalet muhafazasının amacını kaybetmesine hem de Osmanlıların Celâlîler üzerine ordu sevk etmesine yol açmıştı. 1600 yılına kadar Habsburg seferlerinin asker ihtiyacını karşılamak için doğu eyaletlerinden firesiz katılımı önceleyen devlet, bu tarihten itibaren asilerle savaşabilmek için bu eyaletlerdeki birlikleri taksim etmeye mecbur kalmıştı. Bazı doğu eyaletleri ve sancaklarındaki askerler Habsburg seferlerinden azade kılınarak Celâlîlere karşı bir ordu kurulmak istenen orduda görevlendirilmişti. Ancak, Celâlî serdarları eyaletlerdeki dirlik sahibi ve ulufeli askerleri bir araya getirmekte zorluk çekmiş; özellikle eyaletlerde ortaya çıkan ciddi boyuttaki güvenlik sıkıntıları, bazı komutanların Celâlî seferi serdarlarının emirlerini dikkate almaması ve Habsburg seferine katılmanın oluşturduğu bıkkınlık hissi etkili bir cephenin kurulmasına mâni olmuştu. Bunun sonucunda askerlerin bir kısmı asilerin safına geçerken, bir kısmı

¹⁷⁴ Nasuh Paşa'nın asker ihtiyacı ve emrindeki askerlerin idaresinde yaşadığı sıkıntılarla alakalı bazı kayıtlar için bkz. BOA, A.DVNSMHH.d. 75/119, 203, 207.

¹⁷⁵ *Topçular Kâtibi*, I/382, 386-387; Ayrıca bkz. Süleyman Polat, "Osmanlı Taşrasında Bir Celali Yıkımının İzleri: Tavil Halî'nin Kütahya (Kazalan) Baskını ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları", *Gazî Akademik Bakış* 6/12 (2013), 35-50.

¹⁷⁶ William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân, 1591-1611*, çev., Ülkün Tansel (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 37-47, 127-164; Akdağ, age, 227-243; Süleyman Polat, "Kuyucu Murat Paşa'nın Celali Seferi Finansmanı", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 29/2 (2014), 563-603.

da gelirlerini kaybetme endişesiyle seferlere katılmamıştı.¹⁷⁷ Habsburg serdarları ile Celâlî serdarları arasındaki asker, mühimmat ve teçhizat nedeniyle çıkan çatışmalar da düzensizliğin sürmesinde etkili olmuştu. 1603 yılından itibaren Safevilerle başlayan savaş neticesinde doğu eyaleti birlikleri tamamıyla Şark seferi ve Celâlî mücadelelerinde görevlendirilmiş; Habsburg seferleri Rumeli bölgesindeki askeri kuvvetlerle idare edilmişti. Neticede 1593-1606 arasında Osmanlılar doğu eyaleti birliklerini iki cephede görevlendirmede belirli bir intizam ve istikrar yakalayamamıştı. Bu durum doğu eyaletlerinde askerî ve idarî sıkıntıların derinleşmesine, cephelere düzenli ve güçlü ordular sevk edilememesine ve düşmanlara karşısında başarısızlığa sebep olmuştu.

¹⁷⁷ Aynı dönemde seferlerde askerlerin ölmesiyle boşa kalan dirliklerin yeniden zeamet ve tımar olarak dağıtılması adeta kesintisiz bir süreç halini aldığından, Anadolu eyalet ve sancaklarında dirlik sahibi askerlerin sayısı ve sosyolojisi değişim halindeydi. Bu durumun yarattığı karışıklık ve anlaşmazlıklar da Celâlî ordularının organizasyonunu etkilemiş olmalıdır. Bu konuyla alakalı bir değerlendirme için bkz. Douglas A. Howard, “The Ottoman Tımar System and Its Transformation, 1563-1656” (Doktora Tezi, Indiana University, 1987), 113-124.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emirî Tasnifi Belgeleri (AE. SMMD. III.);
Divan-ı Hümâyûn Mühimme Kalemi (A. {DVN.MHM.}, nr. 934, 935;
Divan-ı Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d.), nr.71, 72, 73, 74, 75;
Hatt-ı Hümâyûn (HAT.);
Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK.d.), nr. 254;
Maliyeden Müdevver (MAD.d.), nr. 1019, 18155;
Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri (C.AS.); (C.ZB.);
İbnülemin Tasnifi Belgeleri (İE.AS.); (İE.DH.); (İE. ENB.) (İE. MT.) (İE.ML.);

B. Topkapı Sarayı Arşivi

Defter (TSMA.d.), nr. 4967, 9439, 9926;
Evrak (TSMA.e.), nr. 731/17.

2. Kaynak Eserler

Câfer İyânî. *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595)*. haz. Mehmet Kirişçioğlu İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001.
Hasan Bey-zâde Ahmet Paşa. *Hasan Bey-zâde Târîhi: Tablil-Kaynak Tablîli*. haz. Şevki Nezihî Aykut, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2004.
İbrahim Peçevî. *Târîh-i Peçevî* İstanbul: 1924.
Naîmâ Mustafa Efendi. *Târîh-i Naîmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Abbâri'l- Hâfikayn)*. haz. Mehmed İpşirli. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007.
Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı Tarihinin Aid Belgeler: Telhisler (1597-1607)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.
Relazioni dei Consoli Veneti Nella Siria. haz. Guglielmo Berchet. Torino: Tipografia di G. B. Paravia E Comp., 1866.
Sağırlı, Abdurrahman. “Mehmed b. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)’nin Nuhbetü’t-Tevârih Ve’l-Ahbâr’ı ve Târîh-i Âl-i Osman’ı (Metinler, Tahlilleri).” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000.
Selânikî Mustafa Efendi. *Tarih-i Selânikî*. haz. Mehmed İpşirli. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.
Sultan III. Mehmed’in Eğri Seferi Ruznâmesi. haz. Günhan Börekçi. İstanbul: Okur Kitaplığı, 2017.
Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tablîl). haz. Ziya Yılmaz. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.

Woodhead, Christine M., “The Şehnâme-i Hümâyûn of Ta’likî-zâde Mehmed Efendi on the Ottoman Campaign into Hungary in 1593-1594: A Critical Edition of the Text, with introduction and annotation.” Doktora Tezi, University of Edinburgh, 1979.

3. Araştırma Eserler

- Akdağ, Mustafa. *Celâlî İyânları (1550-1603)*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTFC Yayınları, 1963.
- Al-Gerafi, Ebtisam. “Beylerbeyi Hasan Paşa Döneminde Yemen İdaresi (988-1013/1580-1604).” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2015.
- Altuğ, Uğur. “Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Dergâh-ı Âli Çavuşluğunun Kariyer Yolları ve Çavuşlar.” *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 3/5 (2016): 116-128.
- Beyazıt, Yasemin. “Yeniçeri ve Ulema Hem-Dest i Vifak Oldukda Padişah Seferi Olur: Osmanlı Toplumunda Siyasi Muhalefet ve Sefer İlişkisi.” *Osmanlı Payitahtında Siyasi Muhalefet ve Protesto Kültürü*, ed. Yasemin Avcı, Umut Karabulut, Sezen Karabulut. İstanbul: Libra Yayıncılık, 2020.
- Bozkurt, Doğan. “Serdar Ferhad Paşa’nın Hayatı, Askeri ve Siyasi Faaliyetleri (1566-1595).” Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, 2022.
- Emecen, Feridun. “Onbeş Yıl Seferleri Tarihinden Bir Safha: Osmanlı Kaynaklarına Göre 1598 Varad Seferi.” *Tarih Enstitüsü Dergisi* 15 (1997): 265-303.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. “Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç: Ordunun Toparlanması.” *Türklük Araştırmaları Dergisi* (19) 2008: 211-233.
- Finkel, Caroline. *The Administration of Warfare: the Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*. Viyana: WVGÖ, 1988.
- Griswold, William J. *Anadolu’da Büyük İyân, 1591-1611*. çev., Ülkün Tansel. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Howard, Douglas A. “The Ottoman Timar System and Its Transformation, 1563-1656.” Doktora Tezi, Indiana University, 1987.
- Maxim, Mihai. “Les relations roumano-ottomanes entre 1574 et 1594.” *L’empire ottoman au nord du Danube et l’autonomie des principautés roumaines au XVIe siècle: études et document*. Piscataway: Gorgias Press, 2011.
- Ocağan, Levent Kaya. “The Reconquest of Ottoman Fiefs: The Karayazıcı Rebellion in Venetian Documents (1598-1602).” *Journal of Turkish Studies* 53 (2020): 269-285.
- Özçelik, Emirhan. “Acem Serhaddinde Cafer Paşalar: Şirvan ve Tebriz Eyaletlerinin Muhafazası (1583-1591).” *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi* 18 (2021): 139-193.
- Özçelik, Emirhan. “Fransa Büyükelçisi Achille de Harlay de Sancy’nin Kaleminden Bir Osmanlı Sadrazamının Hayatı: Relation de la vie & de la mort de Nassouf Pasha.” *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* 21 (2023): 12-62.
- Özçelik, Emirhan. *İmparatorluk Yönetiminde Savaşların Etkisi ve Osmanlı Paşaları (1566-1606)*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, 2020.
- Polat, Süleyman. “Kuyucu Murat Paşa’nın Celali Seferi Finansmanı.” *Tarih İncelemeleri Dergisi* 29/2 (2014), 563-603.
- Polat, Süleyman. “Osmanlı Taşrasında Bir Celali Yıkımının İzleri: Tavi Halil’in Kütahya (Kazaları) Baskını ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları.” *Gazi Akademik Bakış* 6/12 (2013), 35-50.

- Tamás, Kruppa. “Erdély és a Porta 1594–1597. évi békealkudozásainak történetéhez.” *Századok* 137 (2003): 603-651.
- Taner, Melis. “Two Paths to Power: Sokulluzade Hasan Paşa and Hadım Yusuf Paşa and Their Art Patronage in Early-Seventeenth-Century Baghdad.” *Osmanlı Araştırmaları* 54, (2019): 62-80
- Tóth, Sándor László. “A szináni ajánlat: Oszmán vazallus államok létesítésének terve 1593-ban.” *AETAS-Történettudományi folyóirat* 1 (2002): 97-110.
- Winter, Stefan, “Alep et l’émirat du désert (çöl beyliği) au xviiie–xviiiie siècle”, *Aleppo and its Hinterland in the Ottoman Period*, haz. Stefan Winter, Mafalda Ade, (Leiden: Brill, 2019).